

Çeviri / Translation

“Sosyal Tip Problemi: Bir Gözden Geçirme”*

Yazan: Almog OZ**

Çeviren: Alper GÜNAYDIN***

Öz

Yazar, bireyin toplumla ilişkisinin görünen kısmı olarak tanımladığı sosyal tip konseptinin sosyoloji tarihindeki serüvenini, antropoloji ve psikoloji ile karşılaştırmalı olarak ele almakta, sosyal tipin nasıl şekillendiğini ve rol oyuncusundan nasıl ve hangi noktalarda ayrıldığını ortaya koymakta, sosyal tipin nasıl ve hangi kaynaklardan ortaya çıktığını tartışmakta, sosyal tip kavramı için tam bir tanım teklifi yapmakta, sosyal tipin sosyoloji araştırmalarında çok daha ehemmiyetli bir yer edineceğini ümit ederek ve öngörerek çalışmasını bitirmektedir.

Yazara göre sosyal tipi şekillendiren bazı faktörler vardır, bilhassa modern toplumlarda çok ani sosyal tip oluşumları ve değişimleri yaşanmaktadır. Yine yazara göre sosyal tip kavramı, modern manada antropolog, psikolog ve sosyologlarca ele alınmadan çok daha önce edebiyatçılar tarafından içgüdüsel olarak edebi metinler içerisinde kendine yer bulmaktaydı. Bugün de bilhassa sinemanın etkisi ile pek çok sosyal tip; senarist, yapımcı ve yönetmenlerce tespit edilerek insanlık belleğinin arşivlerine kazandırılmaktadır.

Biz, bu çalışmamızda, 1998 yılında *Electronic Journal of Sociology* dergisinde “*The Problem of Social Type: A Review*” başlığı ile İngilizce olarak yayınlanmış bu makaleyi Türkçeye tercüme ettik.

Çeviri sırasında, bazı sosyal tip adlarını aynen (*hobo, dandy, yuppie* vb.) bazılarını Türkçeye aktararak (cimri, aptal, metropollü) bazılarını da Türkçe çevirisi ile birlikte orijinal adını da muhafaza ederek (*mürte/the convert, bitirim/hustler*) kullandık. Cümle kuruluşlarında ve paragraflarda büyük oranda yazarın üslubuna sadık kaldık. Yalnızca, orijinal yayında sonnot olarak eklenen açıklamaları dipnotlar olarak verdik.

Anahtar Kelimeler: Sosyal tip, Sosyal tip formasyonu, Sosyal tip analizi, Sosyal tip konsepti, Sosyoloji, Mesleki Tip, Rol Tipi

* Oz, Almog; “The Problem of Social Type: A Review”, *Electronic Journal of Sociology*, (1998), ISSN: 1198 3655.

** Prof. Dr. Almog Oz; University of Haifa, Faculty of Humanities, Department of Israel Studies. Israel.

Elmek: oalmog@univ.haifa.ac.il

*** Arş. Gör. Dr. Alper Günaydın; Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı.

Elmek: agunaydin@aku.edu.tr

The Problem of Social Type: A Review

Abstract

This article, by reviewing a great deal of literature on this topic emphasizes that there are some difficulties and problems about the concept of the social type not only in the sociology but also in the social sciences. Some ambiguous and vague aspects of the concept also pointed out and some clarification solutions is made, the difference between social type and role is identified. Four mechanisms and/or sources which social types may emerge from and be identified is introduced: Occupational, psychological, cultural/subcultural, and mythological. Then, five basic steps toward social type analysis are proposed. Consequently, the author predicts that the notion of social type will gain more importance against its unfortunate status at the history of the sociology. According to the writer, there are some factors that shapes the social type, especially in the modern society there are rapid social type occurrences and changes. Again, according to the author, the concept of social type was found in literary texts long before the anthropologist, psychologist and sociologist considered the social types in a modern way. Today, especially with the influence of the cinema and the TV, many social types are being recorded to the archives of the human memory by the screenwriters, producers and directors.

In this study we translate the article written by Almog Oz under the name of the "*The Problem of Social Type: A Review*" in to the Turkish.

During the translation, we used some social type's names with their original English names (hobo, dandy, yuppie etc.) or we used them by translating into Turkish (cimri, aptal etc.) or preserving their original names along with Turkish translation (mürtet/*the convert*, bitirim/*hustler*). In sentence establishment and in paragraphs we have loyal to the style of the writer. But, we have changed the annotation system to footnotes which are given as endnotes in the original publication.

Keywords: Social type, Social type formation, Social type analysis, Social type concept, Social type methodology, Occupational type, Role type

Bazen, sokakta bir yabancıyı yahut ekranda bir aktörü gördüğümüzde kendimizi, yüzümüzde muzip bir gülümseme ile “bu, kesinlikle bir tip!” derken buluruz. Böyle bir bağlamda “tip” konsepti, çoğunlukla alternatif iki anlam taşır. İlk anlam; özgün bir kişi, türünün bir örneği, renkli şahsi hususiyetleri merak uyandıran bir birey manasına gelir. İkinci anlam ise bu şahsın, belirli bir grubun veya sosyal kategorinin tipik bir misali olarak fark edilebileceğine gönderme yapar ve bize benzer değerlere, davranışlara, tarz ve alışkanlıklara sahip bireyleri hatırlattır. Bu kişiyi, türünün bir kalıbı olarak görür ve onu kategorize etme eğiliminde oluruz. Benim buradaki endişem sosyolojik olduğundan, “tip” lafzının ikinci anlamını ele alacağım.

Bir kişiyi kalıp olarak algılamamız, aslında ortak sezgisel bir işlemdir. Beyin, bireyin imajı ile yansıttığı saç şekli, tutum, davranış, kıyafet ve aksan gibi semboller kümesini özümserken aynı esnada bunları, hâlihazırda katalogladığı belirli insanlara mahsus tipik sembollerle de ilişkilendirir. Alfred Schutz bu işlemi, tipleştirme hakkındaki klasik makalesinde şu şekilde tanımlar: “Ben, teşhis etmek için yapılan tipleştirme sentezi sırasında, yaşanmış bir tecrübeyi, bilinç akışı içerisinde yaşanmış olduğu dekordan tecrit eden ve böylece kişisel olmayan bir hale getiren bir anonimleştirme faaliyeti icra ederim” (Schutz 1967, 186). Bu işlem, belki, *New York yuppie*'si¹ ile *Londra cockney*'si gibi benzer tiplerle karşılaştığımızda gerçekleşebilir. Biz, aslında sosyal tipleri, kendimizi mesela *yuppie*'yi *yuppie* yapanın ne olduğu sorusunu cevaplama zahmetine sokmadan, genellikle düşünmeden tanımlarız. Eğer bu sorunun üstesinden gelmek isteseydik, çok geçmeden fark ederdik ki cevap ilk bakışta görüldüğü kadar kolay olmayabilir. Aslında *yuppie*, neden kendine mahsus bir şekilde davranır ve düşünür sorusu üzerine ne kadar kafa yorarsak mesele o kadar karmaşıklıklaşır çünkü sosyal tipler, kültürel parçalardan müteşekkil olduğundan sosyalleşme işleminin ürünleridir.

Bununla birlikte, şaşırtıcı bir şekilde, böylesine zor bir bulmacayı çözmenin entelektüel meydan okuması ile farklı kültürlerin yansımaları olarak sosyal tip

¹ Şehirli genç profesyoneller için kullanılan bir lakap.

fenomeninin esasını ve menşeyini inceleyerek, yalnızca çok az sayıda sosyal bilim adamı meşgul olmuştur. Eugene ve Anita Weiner'in işaret ettiği gibi "bu meydan okumayı şevkle kabul eden" "tarihçiler, filozoflar ve edebi eleştirmenlerin genel olarak perspektifleri, sosyolojik kaygı ihtiva etmemektedir!" (Weiner and Weiner 1990, 28). Dahası, çok az sayıda sosyolog ve antropolog, sosyal tip mefhumunu tarif etme yahut tahlil etmek için ampirik ve teorik metotlar geliştirme gayreti göstermiştir.² Elinizdeki bu makalenin maksadı, "sosyal tip" kavramının anlamını açıklığa kavuşturmak ve farklı kültürleri anlamadaki ehemmiyetini tekit etmektir. Bu amaçla, bir sosyal tip tanımı teklif edildi, farklı türdeki sosyal tiplerin bir tipolojisi takdim edildi ve genel metodolojik bir araştırma ve inceleme taslağı teferruatlı bir şekilde ortaya konuldu.

Sosyal Tip'in Anlamındaki Müphemiyet

Sosyal tip terimini ihtiva eden ya da genellikle bu terime gönderme bile yapmadan belirli bir sosyal tipe değinen mevcut antropolojik ve sosyolojik literatürün gözden geçirilmesi, muhtelif bazen de birbirine muhalif yorumlar ve anlamlar ortaya koyar.³

Sosyal tip mevzusunda, herhangi bir araştırmacıdan çok daha fazla yazı yazan Orrin Klapp (1949, 1954, 1956, 1958, 1964), iki farklı yorum kullanır. İlk yorumunda (Klapp, 1949, 1956) sosyal tipler, kolektif tasavvurun kalıplaştırdığı popüler imajlar yani efsanevi karakterler olarak algılanır. "*The Fool as a Social-Type*" adlı makalesinde Klapp, sosyal tip mefhumunu, "folklor, edebiyat ve tiyatrodaki çokça yer alan kolektif bir davranış yahut kişi" olarak tarif eder (Klapp 1949, 157).

Klapp'ın ikinci yorumu, ilkinin hilafına, sosyal tipleri gerçek insanlarla alakalandırır. O, sosyal tipleri şu şekilde tanımlar "... mutabık kalınmış rol konseptleridir, hiçbir zaman tamamen sistemli ve örgütlü hale gelmemiştir ki bize sosyal sistemde yönümüzü tayin etmede yardımcı olur... bunlar, rol yapısına ait kalıplardır, aksi halde büyük ölçüde görünmez ve örtülüdür" (Klapp, 1958, 674).

² Bkz. Strong (1943, 1946), Klapp (1958), Burgess (1968), Coser (1974) ve Arditi (1982, 1987).

³ Belirli bir sosyal tip ile uğraşan makalelerin pek çoğu "sosyal tip" teriminden bahsetmez. Bazı sosyologlar ise "sosyal tip" terimini, insanlara gönderme yapmayan farklı bir sosyal fenomeni tasnif için kullandılar. Spencer (1967), mesela, terimi iki tür toplumu sınıflandırmak için kullanır: Militan ve endüstriyel ve Bauman (1988) farklı toplumlara tasnif için kullanır.

Bu ikinci tarifte, sosyal tip konseptinin, sosyal tasnifin/*categorization* bilimsel bir aracı olarak değil de cemiyetin rastgele kullandığı bir etiket olarak takdim edilmesi dikkat çekicidir. Klapp'ın görüşüne göre sosyal tip konsepti, mutabık kalınan gayri resmi bir rol teşkil eder ki sosyal sistem içerisinde yönümüzü tayin etmemizde bize yardımcı olur. Klapp'ın ifade ettiği gibi “Bir kişinin yalnızca resmi statüsünü bilmekle onu yakından tanımak arasındaki ‘boşluğu dolduran’ bir çeşit bilgi vardır... Bu bilgi, hızlıca aktarılabilir ve bir kişinin, mesela borç arayan/*loan seeker* birinin sosyal yapıdaki yerini çok daha etkili bir şekilde tayin etmede bize yardımcı olabilirdi. Sosyal tip, gerçekten tanımak için ele alınan kişinin bir temsilcisidir ve genellikle de yetersiz bir mümessil değildir” (Klapp, 1958, 674). Klapp'ın sosyal tip tanımı, Goffman (1959) tarafından teklif edilen “statü imajları/*status images*” mefhumuna oldukça yakındır ve bu nedenden dolayı biraz kafa karıştırıcıdır. Booth ve Blair'in (1989) sosyal tipler kavramı ise Klapp'ın ikinci yorumuna benzer.

Ancak onlar, sosyal tipi “rol yapısı grafiği/*chart to role-structure*” olarak tanımlamazlar, mesela, sosyal işlevi olan hususi karakterler olarak değil de sosyo-kültürel bir sistemdeki alışılmadık roller (mesela, önemli sosyal kurumlar açısından tanımlanmamış ancak günlük yaşamda iyi bilinen kişiler) olarak tanımlarlar (Booth ve Blair 1989, 236). Bu tür sosyal tiplere verdikleri misallere *playboylar*, *hippiler/hippie*, sokak insanları/*street people* ve ukalalar/*highbrows* dâhildir.

Taub ve Leger (1984) de Klapp'ın ayak izlerini takip ederek sosyal tipi, araştırmacılar için bir formülden çok rastgele bir sosyal tasnif olarak yorumlarlar. Buna rağmen, halkın tamamı değil de toplumun içindeki küçük gruplar şeklinde tanımlayarak sosyal tipin tarifine katkıda bulunurlar. Genç *gay* topluluğu hakkındaki çalışmalarında Taub ve Leger, sosyal tip terimini, *gay* grubunun kendi üyelerine yaptığı katkıların karakteristiğini tanımlamak için kullanırlar. Onların sosyal tip algısı bu sahadaki en ehemmiyetli şahsiyetlerden biri olan Samuel Strong'un (1943, 1946) ile eşanlamlıdır. Strong, “bir grubun üyeleri olan sosyal tiplerin, fark edilebilen ve kendilerine mahsus gündelik dillerini” araştırdı (Strong 1943, 563). O, sosyal tipleri “grubun, seçerek veya soyutlayarak edindiği ve bazı üyeleri tarafından vurgulu bir şekilde sergilenen davranış kalıplarının ve grubun ilgi, kaygı ve eğilimleri bakımından hususi çağrışımlara sahip olmanın oluşturduğu yapılar” şeklinde tanımlar (563). Strong, sosyal tip mefhumunu, Chicago'daki beyazlar ile

*Afro-American*lar arasındaki ırksal münasebeti incelediği çalışmasında kullanır. Sosyal tip etiketlerinin, bu münasebetlerin tabiatını aksettirdiğini ve ırksal gurun azınlık statüsüne bir tepkisi olduğunu söyler.

Wirth (1968), kişinin kendine yahut gruba karşı olan tutumu şeklinde tanımladığı sosyal tip davranışı tarifinde, Strong'un tarifine başka bir unsur daha ekler. Wirth'e göre "sosyal tip", "kişinin kendine ve gruba karşı olan davranışları ve grubun da ona mukabil sergilediği bir takım davranışları ihtiva eder ki birlikte, kişinin sosyal muhitindeki rolünü belirler" (Wirth 1968, 106).

Klapp'in sosyal tip yorumları biraz işlevselciliğe meyillidir. Sosyoloji ve antropoloji'de yaygın olmakla birlikte yine de aynı mefhum bazen farklı bazen de zıt yorumlara yol açabilir. İki sosyolog, Glick (1955) ve Kinloch (1972), sosyal tip mefhumuna çatışma prizmasından bakmayı tercih ederler. Sosyal tipleri, yalnızca halk tarafından yapılmış rastgele sosyal sınıflandırma olarak değil aynı zamanda belirli bazı sınıf ve ırkları dışarıda bırakmak amacıyla yapılan bir klişeleştirme etiketi olarak tasavvur ederler. Glick, sosyal tipleri şu şekilde tanımlar "sosyal yapılar yahut grup içi oluşumlar... Kişilerin belirli tip tepkiler vermesinin bir sonucu olarak sıkça görülen bir tasnif ve etiketleme işlemi, sıklıkla vurgulu bir şekilde yürütülen tavır, belirli bir etiketle alakalandırılarak 'tipleşmiş' olur" (Glick 1955, 241). Kinloch (1972) benzer bir şekilde sosyal tip mefhumunu, Rhodesia'daki beyazların beyaz olmayanlara iliştiirdikleri ("yerli/native", "siyah/black" ve "Afrikalı/African") etiketlere denk tutar.

Yukarıda bahsi geçen araştırmacıların aksine Reading (1977), sosyal tiplerin toplum içinde (toplum tarafından) değil de toplumun dışında (sosyologlar tarafından) tanımlandığına inanmaktadır.⁴ Sosyal tip, onun nazarında "bir kategorideki kişilerin hususiyetlerinin objektif olarak üretilmiş özet tanımları"dır (Reading 1977, 196). Benzer bir yaklaşım, (sosyal tiplere sosyal tipoloji olarak yaklaşma) 1976'daki tasnifinde sanat dünyasını, deneysel olarak ölçülebilir dört artist sosyal tipi ile açıklayan Becker tarafından yansıtılır.

George Simmel, makro-sosyal bakımdan sosyal tip analizinin ehemmiyetini vurgulayan ilk kişiydi. Bununla birlikte, "yabancı/the stranger" (Simmel

⁴ Sosyal tiplerle uğraşan sosyologların pek çoğu, toplumun, kural çiğneyenleri/*rulebreakers* nasıl sosyal tipler olarak etiketledikleri üzerinde odaklanan etkileşimci veya işlemselci yaklaşımdan hareket etmişlerdir (Cohen 1972).

1950),⁵ “yoksul/*the poor*” (Simmel 1965), “cimri/*the miser*” (Simmel 1971), “mirasyedi/*the spendthrift*” (Simmel 1971) ve “metropollü tipi/*the metropolitan type*” (Simmel 1964) hakkındaki klasik makalelerinden sosyal tip ile ilgili yorumları çıkarılabilirse de terimin tam bir tarifini yapmada başarısız oldu. Simmel’in, sosyal tipi; insani durumların, ekolojik şartların (mesela metropollü tipi) ve yapısal güçlerin kişilik, mizaç veya zihniyet olarak şekillendirdiği belirli psikolojik davranışlar terkihi (mesela, Avrupa’da bir meslek olarak tüccarlık veya insan olarak Yahudiler) olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Sosyal tipleri aynı çizgide ve aynı şekilde kavramsallaştıran Park, meşhur makalesinde “marjinal adam/*marginal man*” tipini “karakteristik davranış kalıbına sahip kişilik tipi” olarak tarif eder (Park 1928, 881).⁶

Sosyal tip teriminin “şahsi tepkiler mekanizması olarak değil de toplum tarafından sunulan tutum, değerler ve yaşam felsefesi” olduğu fikrini sürdüren Burgess (1968) tarafından muhalif bir görüş teklif edilir. “Bir kişinin üstlendiği ve toplumun ona biçtiği rol, sosyal tipi oluşturur” (Burgess 1968, 193-194). Burgess’in varsayımı şöyledir: “Kişilik kalıbı, bebeklik ve erken çocukluk dönemlerinde şekillendiği için yine bu dönemlerde yeniden şekillendirilmeye müsaittir. Sosyal tiplerin şekillenmesi ise daha sonraki tecrübelerle gerçekleşir ve belki de bu tecrübelerle göre gençlik ve olgunlukta yeniden şekillenebilir” (Burgess 1968, 194). Bunun neticesi olarak, “bu, sözde kişilik değişimleri, basit kişilik kalıplarında değil sosyal tipteki ani ve ekseriyetle de köklü değişimlerdir” (Burgess 1968, 194). Benzer bir yaklaşım, sosyal tipi, “kalıtsal olmayan ama sosyal durumlara göre teşekkül etmiş davranışlar kümesi” olarak algılayan Zorbaugh tarafından kabul edilir (1968, 98).

Coser (1974) kitabının bir bölümünü, sosyal tipleri “toplumda belirgin bir pozisyona sahip bireylerin dikkat çeken hususiyetleri ve bundan dolayı hususi bir rol davranışına adapte olma motivasyonu” olarak tanımladığı klasik makalelerini toplamak için ayırır (Coser 1974, 232). Coser’in sosyal tip yorumları, “belirgin pozisyon/*distinct position*” dediği şeyin ne olduğunu açıklamadığı için muğlaktır, Klapp’inki ile Simmel’inki arasında bir yerde görünür. Coser, sosyal tipi, bir yan-

⁵ Arketipsel yabancı/*archetypal outsider* olarak tanımlanmıştır.

⁶ Göçmen/*the migrant*, onun en belirgin misalidir. Ayrıca bkz. Park ve Burgess (1921).

dan hususi sosyal davranış tiplerinin sosyolojik formülasyonu olarak algılarken diğer yandan toplumda işlevsel bir rol oynayan folklorik bir imaj olarak görür. Coser'a göre "sosyal tip, toplum hakkındaki 'sağduyu' kanaatleri ile şekillenmiştir" (Coser 1974, 232).

Tüm bu farklı ve ekseriyetle de çelişkili sosyal tip mefhumu tariflerinin ışığında, sosyoloji ve antropoloji ders kitaplarının "sosyal tip" terimini lügatlerine⁷ almamaları şaşırtıcı değildir ki bu ihraç, sosyal tip mefhumunun modern sosyoloji ve antropoloji nezdinde hâlihazırdaki statüsünün en belirgin göstergesidir.

Çeşitli vesilelerle takdim edilen bazı tarifleri tasnif ettikten sonra, sosyal tip mefhumunun epistemolojik statüsünün iki ana tarafa bölünmüş olduğunu görürüz: İlki, günlük hayatta herkesin kullandığı bir araç (diğer bir ifade ile "*folk nation*") ve ikincisi ise sosyal bilimci için bir tahlil aracı. Bu ayrım, Pierre Bourdieu'nun "ampirik bireyler" ve "epistemik bireyler" arasındaki ayrımıyla eşanlamlıdır (Bourdieu 1984). Bilimsel sebeplerden, sosyal dokunun "moleküller"e ayrılması meselesinden dolayı epistemik sosyal tip fikrini tercih ederim. Buna rağmen, bir bilim adamı *folk nation*'lardan yararlanabilir hatta yararlanmalıdır. Ben, bundan dolayı sosyal tipi, ekseriyetle halk tarafından fark edilip tipleştirilen ve genellikle de bir lakap verilen insan kategorileri veya tipik karakteristiği olan bir insan prototipi veya sosyolojik bir kısaltma olarak tanımlarım. Bu grup veya kategori; ikincil bir gurup, cemaat, meslek, alt kültür, statü grubu, sınıf veya görünüşlerine göre (fiziki özelliklerine veya giyim tarzlarına veya ikisine göre) karakterize edilen bir nesil ünitesi,⁸ yaşam tarzı veya felsefesi, etkileşim şekli (bilhassa linguistik), davranış ve hususi psikolojik özellikler olabilir.

Teklif edilen tarifle alakalı olarak üç noktanın vurgulanması gerekmektedir. Hepsinden önce, biz, sosyal tip tarafından karakterize edilen grup yahut kategori içerisinde, mükemmel bir homojenlik değil de benzerlikler aramaktayız. Sosyolojik araştırmaların mevzuları, moleküller değil de birbiri ile asla tıpatıp aynı olmayan insanlar olduğundan, sosyal tip mefhumu, hususi insan tiplerinde yaygın olan ipuçlarını ihtiva ederken, tamamen nev-i şahsına münhasır, müstesna bir şahsiyeti tanımlamaz.

⁷ Bkz. Silverman ve Schneider (1985).

⁸ Manheim'in "nesil ünitesi/*generation unit*" tanımını kullanıyoruz (Manheim 1952).

Belirli bir grubun adetlerine intibak eden yahut hususi bir sosyal kategoriye uyum sağlayan bir kimsenin şahsına münhasır tercihleri ve gerçeklik yorumlarının olmadığını iddia etmiyorum. Bilakis, onun grubunun veya kategorisinin sosyal markasının ayırt edilebilir bir şekilde davranış ve düşünüş yönlerinin olduğunu ileri sürüyorum. Bu durumda, fiili ve fikri kalıplar, grup yahut kategorinin üyelerini birbirine benzetir ve onları bir bütün olarak diğerlerinden ayırır. Söylemeye gerek yoktur ki bu tür bir sosyal tip modeli, grup üyelerinin büyük bir kısmını karakterize etmelidir, istisnaları ve sıra dışı olanları değil.

İkinci nokta, teklif edilen tarifteki “tipik hususiyetler” terimini vurgulamaktadır. Üyelerin büyük çoğunluğunun her birinin sosyal tip tarafından ortaya konulan tipik hususiyetlerin tamamına sahip olduğunu düşünmemek gerekir. Bizim sosyal tipimiz, belirli tipteki bir bireyin karakteristik hususiyetlerini analiz etmeye yarayan bir model olacaktır. Sosyal tip, bu yüzden, onun kültürel grubunun veya belirli bir insan davranışı ve düşüncesinin mükemmel bir prototipi olacaktır. Prototip mefhumunun arkasında -zaman zaman sosyolojik literatürde Max Weber’in “ideal tip”ine⁹ gönderme yapılır, - Mitchell’in de işaret ettiği gibi, şuna inanılır ki toplumsal fenomen, akışkan ve çok yönlü tabiatı gereği, hususiyetlerinin yalnızca en uç noktaları açısından tahlil edilebilir ki bunlar saf bir şekilde asla gözlemlenemez (Mitchell 1979, 164). Bundan dolayı, sosyal tipi, sosyal tipin tipik bütün hususiyetlerine sahip, yaşayan tek bir numunesini bulmadan teşhis etmek ve tarif etmek mümkün olabilmektedir. Sosyal tip, analitik bir mefhumdur, esas ve müşterek hususiyetlerini ortaya koymak için bir takım gerçek durumlara dayanarak inşa edilmiş mücerret bir tasvirdir.

Sosyal tipinin analitik modeline oldukça çok benzeyen bir bireyi tanımlamak mümkün olabilirken, bu, sosyal tip modelinin teorik tasviri için şart değildir.

Bir kişinin, o modele uygun olması için sosyal tip modelinin hususiyetlerinin ne kadarı kâfidir gibi teorik bir zorluk ortaya çıkabilir. Diğer bir deyişle, eğer birey, sosyal tip modelinin ortaya koyduğu hususiyetlerden yalnızca birkaçına sahipse (ki ekseriyetle böyle olur) ve hala antropolojik ve sosyolojik olarak sosyal tipinin bir

⁹ Weber’in ideal tipler metodolojisi için ayrıca bkz. Rex (1977). *Sosyal tip*’in *ideal tip* olarak analiz edilmesinin bir örneği için bkz. Finestone (1957). Alfred Schutz “kişisel ideal tip/*personal ideal type*” terimini *sosyal tip* ile eşanlamlı kullanmaktadır (Schutz 1967, 187). “Gözlenmeli”, Fairchild’in dikkat çektiği gibi o, ‘ideal’ lafzı, burada kullanıldığı gibi ‘daha iyi’ yahut ‘daha kötü’ çağrışımları taşımaz, tamamen normatif olmayan bir durumdadır (Fairchild 1964, 147).

üyeyi sayılıyorsa, onu sosyal tip etiketi için kalifiye yapacak hususiyetlerin gerekli asgari rakamı ne olabilir? Bir kişinin, mesela, sosyologlarca veya halk tarafından *yuppie* olarak etiketlenebilmesi için ne kadar *yuppie* hususiyeti göstermesi gerekir? Problem yalnızca kemiyet değildir, aynı zamanda sosyal tipin hususi şahsiyetini oluşturan bireysel davranışların keyfiyet farklılıkları da ehemmiyetli olabilir.

Herhangi farklı bir ayırt etme aracının yokluğunda cevap, içgüdü ve sağduyu ile bulunabilir. Sosyologlar, sosyal tipleri, halkın yaptığı gibi sezgisel olarak tasnif edip tanımlayabilirler (eğitmciler, sanatçılar, gazeteciler, komedyenler). Alternatif olarak, Strong'un (1943, 1946) yaptığı gibi, her hangi bir sosyal grubun en temel hususiyetlerini tanımlamak için, grup üyelerinin kendileri hakkındaki tanımlamalarını kullanabilirler. Küçük bir gruptan veya belirli bir sosyal tipin örneklemeinden elde edilen bilgilere dayanılarak, modelin hususiyetlerine sahip insanların nispi oranlarını göstermek için bir ölçek inşa edilebilir. Bu tür bir ölçek, çeşitli hususiyetlerin grup için izafi ehemmiyetini belirlememizde ve buna göre sosyal tip modelinin hususiyetlerini derecelendirmemizde bize yardımcı olabilir. Sosyal tipin baskın değerleri ve fikirleri, davranış kalıplarının sistematik müşahadesi ile ve yüz yüze mülakatlarla da belirlenebilir ve hususiyet-ehemmiyet ölçeği bu neticeler üzerine inşa edilebilir.

Üçüncü ve sonuncu nokta, *sosyal tip* ile klişe tip/*stereotype* arasındaki temel farkı tekit içindir. Sosyal kategorizasyon, genellikle grup içindeki benzerlikleri ve gruplar arasındaki farklılıkları abartır ve böylece klişe tipleştirme/*stereotyping* temellerini oluşturur. Sıklıkla, popüler imaj taşıyıcısı, gerçeklikle uyum içinde olma gerekliliği olmaksızın, belirli bir sosyal tipin kamusal imajına iliştilir. Bir Yahudi imajı olarak "Shylock" ehemmiyetli bir misaldir. Klapp'in de işaret ettiği gibi "bir klişe tip/*stereotyp*, ekseriyetle değilse bile sıklıkla, önyargıları belirlemede önemli bir rolü olan kusurlu ve kesin bir popüler mefhum olarak görülür. Gerçek değildir ve sezgilerle karışık haldedir... Şu anki tartışmaya göre sosyal tiplerin, en az, gündelik yaşamda kullandığımız mefhumlar kadar gerçek olması beklenir; modern ikincil toplumlarda etkin iştiraklerine ihtiyaç duyulur, sistem içinde insanları uzak tutmaktan veya dış grupları gayrimünasip bir şekilde tasvir etmekten ziyade sezgisel-samimi münasebetleri teşvik için karakteristik olarak tatbik edilir (Klapp 1958, 675).

Simith'in 1974'teki *the dandy* çalışması, gerçek sosyal tip ile kamusal imaj arasında oluşabilecek mesafenin açık bir resmini ortaya koyar. Simith'in tespitlerine göre, orta sınıflar, *the dandy*'nin açık sözlü özeleştirilerini yanlışlıkla umursamazlık olarak değerlendirip ona, davranışlarından dolayı züppe/*snob* lakabını takarlar. Aynı ayırım, Lyons (1989) tarafından *yuppie* hakkında yapılır. Lyons, *yuppie*'nin kültürel bakımdan liberal fakat ekonomik bakımdan sahte bir muhafazakâr olduğunu düşünür.

Sosyologlar, sosyal tipleri analiz ederken bilinçaltlarındaki klişe tip/*stereotype* tuzağına düşmemek için çok dikkatli olmalıdır. Sosyal tip modeli, yalnızca gerçek özellikler üzerine inşa edilmelidir. Sosyolog, kültürel inşanın bir parçası olarak sosyal tipin kamusal imajı ile ilgilenebilir fakat kamusal imaj (ekseriyetle klişe tipsel/*stereotypic* unsurları ihtiva eder) ile analitik genellemeyi birbirinden ayırmaya ciddi gayret sarf etmelidir.

Sosyal Tip ile Rol Oyuncusu Eşanlamlı mı?

Yukarıdaki sosyal tip tariflerine dayanarak, *sosyal tip* ile *rol oyuncusu* arasındaki ayırım muğlâk kalmaktadır. Bazı sosyolog ve antropologlar aslında sosyal tipi hususi bazı durumlarda bir rol oynama olarak algılamaktadır. Aslında, iki kavram pek çok yönden benzerdir fakat kesinlikle özdeş değildir. Aşağıdaki, iki kavram arasındaki ayırıcı sekiz unsur, sosyal tip kavramının sosyolojik anlamını belirginleştirmede faydalı olabilir. Benim değerlendirmemde, genellikle, ırk ve cinsiyet gibi yüklenilmiş statülerinden ziyade meslek ve eğitim gibi kazanılmış statülerle ilişkili rollere gönderme yapılacaktır.

1. Önceden belirlenmeye karşı ortaya çıkma fenomeni: Rol, “beklenilen bir dizi davranış şekilleri, zorunluluklar ve belirli bir sosyal statüye iliştilmiş ayrıcalıklar” olarak tanımlanır (Robertson 1987, 91). Dolayısıyla rol, serbest hareket etmeye biraz yer ayrılmış olsa da davranış kuralları ve hareketlerinin önceden belirlendiği organize edilmiş sosyal bir kurumdaki statü sahibinden beklenen davranışa gönderme yapar. Buradaki anahtar kelime “beklenilen”dir: Bir kişinin, hususi bir zaman ve mekân bağlamında nasıl davranması gerektiğini öğrenmesi beklenir. Bu yüzden roller, sosyal yapının, belirli bir amaca ulaşmak için

tasarlanmış akılcı/*rational*¹⁰ organizatörleri veya "atom"larıdır. Onların, sosyal işlevselliğe sahip oldukları ve bir etkileşim mekanizmasını yansıttıkları düşünülür (Merton, 1967): "Sana verilen role göre davran ve bu davranışına karşılık önceden belirlenmiş sosyal ödülü elde et." Bu tiplendirme, ekseriyetle resmi-kurumsal rollere uygulanır, hepimizin de bildiği gibi bazı roller, mantıksal olmayan, gayri resmi ve aniden ortaya çıkan rollerdir. Sosyal tipler, diğer yandan, temelde önceden planlanandan ziyade ortaya çıkan bir fenomendir. Mesela, *the hobo* sosyal tipi, ne akılcı ne de kurumsal bir davranış şablonu sergiler ve önceden belirlenmiş sosyal bir etkileşimle veya ahlaki beklentilerle de bir münasebeti yoktur (Anderson 1923). Sosyal tip, daha çok fikirleri, inançları, mitleri, gelenekleri ve ekolojik şartları ihtiva eden kültüre gönderme yaparken rol, daha çok toplumun yapısı ile alakalıdır, bundan dolayı düzenlenmiş etkileşimlerdir.

2. Üniformalara karşı moda: Sosyologlar, sosyal davranışın kaynağını kurumsal ve rastgele olmak üzere ikiye ayırırlar, her biri bilinç dışı/*unconscious* bir kültürel sosyalleşmeden kaynaklanır. Sosyal tip davranışı, rastgele ortaya çıkarken pek çok rol davranışı, kurumsal kaynaklardan doğar. Bir işadaminin, mesela, profesyonel rolünün ona dayattığı şekilde temiz tıraşlı ve tertipli olması beklenir. Diğer yandan, Sabra, İsraili bir sosyal tip, hususi sosyal tipinin rastgele davranışı olarak, rahatsız edici olmaya meyilli ve lafını esirgemeyen konuşmasıyla karakterize edilir (Katriel 1987). Sosyal tip, bilinçaltında, çeşitli özellikleri, kesin kuralları onaylayarak değil öykünme ve özümseme yoluyla benimser. Tipik özellikler, bu uzun ve görünmez sosyalleşme süreci sırasında özümseilir. Bu anlamda rol, bir kurumun üyeleri için hazırladığı bir işyeri üniforması ile mukayese edilebilir.¹¹ Bu kıyafeti giydiğinde kişi, genellikle "rol alma/*role taking*" olarak tabir edilen süreçte, o kıyafeti oldukça az bir şekilde kişisel ölçütlerine göre ayarlayıp kendine uygun bir hale getirebilir. Bundan dolayı, aynı meslektekiler, ana hatları ile birbirine benzer çünkü kurumları tarafından verilen üniformalar aynıdır. Tam tersine, sosyal tip, birey tarafından şahsi zevkine uygun olarak seçilen moda ile kıyaslanabilir fakat bu zevk, onun sosyal çevresi, alt kültürü veya akranlarından etkilenmiştir. Böylece, belirli bir sosyal tipe uygun bireyler, dikte edilmiş kurum-

¹⁰ Rasyonel (*rational*) derken, etkili manasını kastetmiyorum.

¹¹ Rol ile ilgili olarak kıyafet metaforu, Turner (1978, 1) tarafından kullanıldı.

sal normlar yüzünden değil de aynı zevk ve tarz tercihleri geliştirdikleri için birbirlerine benzerler.

3. Sosyal çevre; dar olana karşı geniş olan: Bir rol oyuncusu genellikle çok hususi bir zaman ve mekân bağlamında rolüne uygun olarak davranır: Sınıfta bir öğretmen, ofiste bir memur vb., diğer yandan, sosyal tipin davranış tipolojisi tutarlı bir şekilde, birbirinden bağımsız çevrelerde ortaya konulabilir: Evde, ofiste, kulüpte. Sosyal tip, bu yüzden rol oyuncusundan daha geniş bir davranış tarzı yelpazesinde karakterize edilir. Buna ek olarak sosyal tip, belirli harici davranış biçimleri sergilemede, rol oyuncusunun aksine içsel bir dünya ve kendine mahsus bir düşünce şekli ortaya koyar.

4. Geçici olana karşı sürekli olan davranış: Role iliştilmiş yükümlülükler ve sorumluluklar belirli bir zaman ve mekân bağlamı oluşturur; o bağlamın dışında role uygun hareket etmek artık gerekli değildir. Bu “geçiş”, profesyonel üniformalarını üzerlerinden çıkarır çıkarmaz davranışlarını ve duygularını istediklerinde ve tamamen değiştiren ya da istihdam edildiği yere kapıyı arkadan kapatabilen insanlarda nerdeyse mucizevî görünür. Gerçekten onlar sıklıkla bir başka role geçiş yaparlar, mesela memurluktan yahut dışçilikten ebeveynliğe ve bunu yaparak, Goffman’a göre, farklı bir kişiye dönüşürler (Goffman 1959). Tam tersine, bir sosyal tip, tipik davranışları kişiliğinin bir parçası haline geldiğinden “üniforma çıkarma”yı yapmaz hatta yapamaz. Sosyal tipin davranışı, yaşamı boyunca yahut en azından uzun bir zaman dilimi süresince tamamen içselleştirilmiş ve bireysel kişiliğine kazanmıştır. Profesyonel bir aktör gibi, bir kişi rolünü bırakıp bir müddet sonra tekrar üstlenebilir fakat hiç kimse kişiliğini terk etme yeteneğine sahip değildir. Bu ayrım, maske metaforu kullanılarak Ardity (1987) tarafından şöyle vurgulanmıştır: “Marjinallik, sefalet ve hobilerimiz durum gerektirdiği için taktığımız maskeler değildir. Biz, marjinal veya cimriyiz ve herhangi bir zamanda icra ettiğimiz role bakılmaksızın hareket ederiz. *Hobo*’luğu karakterize eden davranış şablonu, onun gündelik yaşamındaki davranışlarının her bir yanına sinecektir” (Ardity 1987, 571). Goffman (1961) tarafından “rol mesafesi/*role distance*” olarak adlandırılan isteksiz ve bağımsız performansın, rol davranışı içerisinde bulunması muhtemeldir fakat sosyal tipin davranışları içinde asla bulunmaz. Psikologlar ve sosyologlar, rolle birlikte toplam bir kimlik varlı-

ğından haberdardır ve onu "meslek bağımlılığı/*occupational mania*" veya "rol ile bütünleşme/*role embracement*" olarak adlandırır (Goffman 1961, 106); bu, genellikle belirli bir sosyal bağlamda bireysel performansı ifade eder ve bir grup, sınıf, nesil ya da alt kültüre iliştilen tipik bir fenomen değildir. Birtakım bireyler "rol ile bütünleşme" semptomları geliştirdiğinde sosyal tip ortaya çıkmaya başlar. Diğer bir ifade ile rol ile aynileşme zamanla sosyal tipi oluşturabilir. Bu fenomen, daha sonra değerlendirileceği üzere, "mesleki rol tipi/*occupational role type*" olarak adlandırılır.

5. Birkaç rol oynamaya karşı bir tane sosyal tipi oynamak: Daha önce de belirtildiği gibi, rol genellikle kısa ömürlüdür. Geçici, dinamik ve terk edilebilir. Aksine, sosyal tipin karakteristik davranış tarzları çok daha sabittir ve kalıcı kişiliği oluşturur. Bundan dolayı bir kişi genellikle çeşitli roller oynar fakat hayatı boyunca yalnızca bir veya iki sosyal tipe ait olur. Ardity tarafından belirtildiği gibi, "sosyal tip kavramına göre, tek bir sosyal gerçeklikte yaşarız ve büyük oranda ne olduğumuzu bu belirler. Ondaki kaynaklanan davranış, yapışkan ve kalıcıdır" (Ardity 1987, 572).

6. Kişisel özelliklerin sayısının önemli olmasına karşı önemsiz olması: Rol ve sosyal tip kavramları, her birine ait kişisel özelliklerin miktarı bakımından da birbirlerinden ayrılırlar. Sosyal tip, çok daha fazla kişisel özellikle alakalıdır. Mesela, aklınızda yüzü olmayan ve yalnızca araba kullanan bir New York'lu taksi şoförü imajı varsa, taksi şoförünün yalnızca rolünü kastediyorsunuzdur. Ancak, bu imaja aksan, şive ve kılık gibi kişisel özellikler iliştiliyorsanız, sosyal tipi kastediyorsunuz demektir.

7. Karizmatik kişilik tarafından şekillenene karşı kurumlar veya sosyal enstitüler tarafından şekillenen: Sosyal tip davranışı sıklıkla ortaya çıkarken veya karizmatik kişilik tarafından veya örnek teşkil eden birincil grup tarafından şekillenirken, rol davranışının veya en azından resmi rol davranışının kuruluşlar veya sosyal kurumlar tarafından dikte edilmesi muhtemeldir. Klapp tarafından belirtildiği gibi, "Pek çok rol, genişçe tahsis edilmiş ve karakteristik olarak onları oynayan belirli bir kişiye 'ait' değilken bazıları, kavramsal olarak bir tür kişi ile ilgilidir. Bu noktada, rol fikrinin, sosyal tipin içerisinde geliştiğinden bahsedebiliriz" (Klapp 1958, 674). *Dandy* meselesinde özgün bir karakterden ortaya çıkan

George “Beau” Brummel buna iyi bir misaldir. Brummel, 19. yy. Avrupa’sının üst sınıfları için bir sosyal tip modeli oluşturur (Smith 1974). O, yeni bir sosyal tipin kültürel nüvesi rolünü oynar. Smith, onu “temel dramatik sahneleri ve onların dinamiklerini kendinde toplayan tipik bir figür, bir küme aktör” olarak tanımlar (Smith 1974, 727).

8. Doğal karaktere karşı ahlaki karakter: Roller; verimlilik, başarı ve üretim gibi kişisel olmayan performans kriterlerine göre değerlendirilmeye meyillidir. Bir kişi, başka bir kişinin performansı hakkında negatif bir değerlendirme yapabilir fakat belirli bir role yönelik genel normatif tavrını değiştirmek zorunda değildir. Bir öğretmenden hoşlanmamak, mesela, genellikle öğretmenlik mesleğine karşı bir nefrete dönüşmez, bundan dolayı o öğretmen ile rolünü birbirinden ayırt etmek kolaydır. Bir sosyal tip, her halükarda, halk tarafından kişiliğin bir yansıması olarak algılanır, daha çok kişisel bir yönde yargılanmaya meyillidir. Bu yargılama, sıklıkla klişe tipsel/*stereotypical* unsurlar içerir ve geniş bir yelpazede ahlaki standartlar üzerine kurulur. Halk, aynı zamanda, ulusal elit grupların üyeleri gibi herkesçe bilinen sosyal tiplere de ahlaki değerlendirmeler iliştiirmeye meyillidir.¹² Klapp tarafından belirtildiği gibi, “Pek çok sosyal tip kahramanlık, rezalet veya aptallık çağrışımına sahiptir ve etiketlenen kişiye buna uygun davranılır” (Klapp 1958, 676).¹³

Sosyal Tiplerin Ortaya Çıkışlarının Muhtemel Dört Kaynağı/ Mekanizması

Sosyal tipleri değerlendirirken, şunu sormak oldukça dikkat çekicidir: “Sosyal tipleri şekillendiren mekanizmalar nelerdir?” Ben, sosyal tiplerin dört kaynaktan ortaya çıktıklarını ileri sürüyorum: Mesleki, psikolojik (doğuştan olmayan özellikler), kültürel/alt kültürel ve mitolojik. Bu kaynakların/mekanizmaların her biri kısmen farklı bir sosyal tipi tanımlar.

Mesleki Rol Tipi

Sosyal tip şekillenmesinin ilk kaynağı, meslektir. Mesleki rol tipi/*occupational role type*, tamamen içselleştirilen belirli bir mesleki rol ile karakterize

¹² Bkz., mesela, Hakiki Amerikan Çocuğu/*All American Boy* tipi veya İsraili Sabra tipi.

¹³ Ayrıca bkz. Klapp (1954, 1962).

edilir, böylece rol, yalnızca rol ortaklığı etkileşimi bağlamında değil özel hayat da dâhil olmak üzere genelde sahnelenir. Bir mesleki rol tipi, rol şablonu içe, tabiri caizse "damarlara" "işlediğinde" ve kişiliğin bir parçası haline geldiğinde, Goffman tarafından "rol bütünleşmesi/role embracement" olarak adlandırılan fenomen ortaya çıkabilir (Goffman 1961, 106). Bu fenomen, Turner tarafından, "rol-kişî birleşmesi/role-person merger" olarak da tanımlanmıştır (Turner 1978). O, şöyle yazar: "Bir rol, kişî ile derinden bütünleştiğinde, o rol içinde -gerçekleşen- sosyalleşme kişîlik formasyonu üzerinde kalıcı etkilere sahiptir" (Turner 1978, 1). Mesleki rol tipi, bu yüzden, sıklıkla farklı sosyal muhitlerinin farkında olmayan ve bireysel kimliklerini sosyal kimliklerinden ayırt edememiş veya Turner'ın ifadesiyle "rolünü kişîliğinden boşayamamış" bireylere uygulanır (s. 1). Turner, rol-kişî birleşmesini tanımlayan, aynı zamanda mesleki rol tiplerini de tanımlamak için kullanılabilen üç kriter formülize eder: 1.) Rolü uygulaması gerekmeyen durumlarda bile rolünü oynamaya devam eden bir özne; 2.) Avantajlı olmasına rağmen, uygun alternatif roller gibi, rolünü terk etmeye karşı koyan bir özne; 3.) Bağlam dışında olsa da rolüne uygun davranış ve inanışları sürdüren bir özne.

Pek çok mesleki rol tipi, televizyon ve filmler tarafından ölümsüzleştirildi. Mesela, kendi çocuklarına askerleri imiş gibi davranan başçavuş veya arkadaşlarının gramerini düzeltten okul müdürü. Biz, genellikle böyle tipleri kabaca, bağlam dışı ve sıklıkla da tuhaf davranışları ile tanımlarız. Tam bir adanmışlık gerektiren meslekler sıklıkla bu sosyal tipi üretir.¹⁴ Sonuç olarak, bir mesleki rol tipi, profesyonel toplumun ortaya çıktığı andan itibaren ortaya çıkma eğiliminde olabilir (Goode 1957). Meslekler, bilhassa gayri resmi olanlar, ilgili mesleki tipler analiz edilerek tanımlanabilir ve tahlil edilebilir. Bu sosyolojik teknik, okuyucularını, çok renkli tasvirlerle, mesleğini nerdeyse aralıksız yirmi yıldan fazla sürdüren bir hırsızın dünyasına götüren Sutherland tarafından kullanıldı (Sutherland 1963).

Modern toplumda, zaman ve enerji gibi profesyonel maliyetlerin "hızla yükselen enflasyonu"nun yanı sıra bilhassa beyaz yakalılarının sahasındaki profesyonel pozisyonlar için süren sert rekabetin, mesleki rol tiplerinin sayısını artırdığı düşünülmektedir. Whyte (1957), çağdaş mesleklerin bir beklentisi olan tam bir

¹⁴ Mesela; müşavirler, fizikçiler, memurlar, polis memurları vb.

adlanışlıktan ortaya çıkan modern sosyal tipleri tanımlamak için “organizasyon adamı/*organization man*” terimini kullanır. Bu rol tipleri,¹⁵ Whyte’a göre, “organizasyon hayatı yaşamaya yemin etmek için fiziksel olduğu kadar ruhsal olarak da evinden ayrılan orta sınıfamıza ait tiplerdir (Whyte 1957, 3).

Mesleki rol tipleri, pek çok yönden belirli bir sosyal yapının ve belirli bir değerler sisteminin yansımalarıdır, bundan dolayı, toplumlarının kültürel hayatını yansıtan posta pulları olarak düşünülebilirler. Alser (Bellah et al 1985), sosyal rol sahibinin sosyal tipe dönüşmesini, kültürleri ayıran değişkenlerden biri olarak yorumlar. Alser’e göre, Victoria devri İngiliz kültürü, kolektif bellekte “müdür”, “kâşif” ve “mühendis” imajları ile tanımlanmıştır. Diğer yandan, Vilhelm idaresindeki Alman kültürü, “Prusyalı memur” tipi, “profesör” tipi ve “sosyal demokrat” tipi ile kişileştirildi.

Mesleki rol tipi davranışı, yalnızca günlük iş rutininin dinamikleri etrafında şekillenen psikolojik ve kültürel özelliklerden değil aynı zamanda kişinin daha en başta o mesleği seçmesine neden olan, doğuştan gelen karakteristiklerden de ortaya çıkabilir. Rahibe/*nun*, buna iyi bir misaldir. Buna ek olarak, aynı mesleği yapanlar aynı şekilde düşünüp davranabilir, bundan dolayı mesleki bir rol tipi şekillenir, çünkü bir işveren veya üniversite tarafından referanslar ve kariyer beklentileri temelinde seçilmişlerdir.¹⁶ Mesela jet pilotları, aşağıdaki iki sebepten dolayı birbirlerine benzer ve mesleki bir rol tipi oluştururlar. Birincisi, pilotluk kariyeri düşünenler öz saygısı yüksek ve belirli becerilere sahip, genç ve motive olmuş kişilerdir. İkincisi, pilotlar, hava kuvvetleri kuruluşunun gerekliliklerini sağlamak için kalıp gibi şekillendirilmişlerdir. Şunu da teyit etmek gerekir ki mesleki rol tipi kişiliğini şekillendiren dominant faktörü ayırt etmek kolay değildir. Pek çok meselede, önceden belirlenmiş karakteristikler, doğal ve kurumsal seçme ve rol tecrübesinin potasında erimenin bir sonucu olarak belirlenen görev karakteristikleri, mesleki rol tipinin şekillenmesinde rol oynar.

Mesleki rol tipleri yalnızca resmi değil gayri resmi rol tecrübelerinden de ortaya çıkabilir. Usulen, tipik bir kamyon sürücüsünün, yalnızca yükünü yerine

15 Whyte’in örnekleri şunlardır: “Kendini kilise hiyerarşisinde bulacak olan bir ilahiyat öğrencisi, şirket kliniğinde çalışmayı hedefleyen doktor, hükümet laboratuvarında çalışan doktoralı bir fizikçi, bir kurumun sponsor olduğu bir takım projesinde yer alan bir entelektüel, Lockheed’te geniş bir çizim odasındaki mühendislik mezunu, Wall Street hukuk fabrikasındaki genç çırak” (Whyte 1957, 3-4).

16 Bkz. Collins (1979).

ulaştırması beklenir fakat uzun sürüşler ve yol boyunca kamyoncu duraklarında meslektaşları ile yaptığı görüşmeler, zamanla onu mesleki bir rol tipine dönüştürür.

Kişilik Tipi

Sosyal tip şekillenmesinin ikinci kaynağı, doğuştan gelen özelliklerde ve tipik kişiliği şekillendiren eğilimlerde bulunabilir. Kişilik tipi/*personality type*, dominant bir psikolojik özellikle veya diğerlerini gölgede bırakan ve kişinin günlük davranış ve düşüncü üzerine yansıyan birkaç özellikle karakterize edilir.

İnsanı, karakterine ve kişiliğine göre tasnif etme sosyal ihtiyacı evrenseldir ve kadim Yunan ¹⁷ ve Çinli âlimlerin yazılarında dahi bulunabilir. Her bir tarihi dönem, kendi algı ve değerlerinin yönlendirmesiyle kendi insan tipleştirmesini şekillendirdi. İnsanları karakterlerine göre tasnif etme ihtiyacı, farklı mizaçları oluşturan faktörleri belirlemek ve farklı kişilik tiplerinin belirtilerini tanımlamak için çeşitli girişimleri ortaya çıkardı. Yunanlılar, mesela, insan vücudundaki sıvıların dengesinin insan tabiatını nasıl etkilediği üzerinde durdular. Çinliler, mizaç şekillendirici olarak *Chi* enerjisini ileri sürdüler.

Uzun bir zaman boyunca, insan vücudu, insan davranışının ana kaynağı olarak algılandı. Psikoloji tarihinde, -pek çoğu ümitsiz girişimlerdir- fizik ile psikolojiyi ilişkilendiren pek çok çalışma bulunabilir. Bu en meşhur girişimlerden iki tanesi Frantz Josef Gall ve Cesare Lombroso (1835-1909) tarafından teklif edilen *Phrenology* teorisi ile Sheldon (1898-1970) ve Kretschmer'in (1988-1964) yapısal teorileridir.

Modern psikolojinin arifesine kadar insanlar, normlara göre ilkelce tasnif edildi, şöyle ki ahlaki erdemlerine göre (kötü, cesur, iyi vb.) veya karakterlerine göre (aksi, çenebaz, melankolik vb.). Modern psikoloji döneminde ise insanlar "kalıcı psikolojik tarzlarına" ve "kişiliklerine" göre tasnif edilmeye başlandı.

Avrupa'da, sosyal tip tartışmaları, klasik "kalıtım-çevre" münazarası ile sınırlı kalmıştı. Freud ve daha sonra Jung bu vurguyu, kalıttan çocukluk tecrübelerine aktardı. Modern psikoloji, tarama ve tasnif için eski içgüdüsel metotların yerini alan, -bazıları hala ihtilafli olan- farklı tip testler ileri sürdüler. Yeni nörolojik araştırmalar, eski psiko-fiziksel bağlantıyı yeniden ele aldı. Bu çalışmalar,

¹⁷ Mesela, Hipokrat'ın dört sosyal tip tasnifi.

buzdağının yalnızca görünen kısmına dokunmasına rağmen beden ve ruh ilişkisi bakımından psikolojik tasnifte yeni bakış açıları ortaya koydular.

Kişilik tipi, öyleyse, şu üç muhtemel kaynaktan her hangi birinden ortaya çıkmaktadır:

1. İçsel kaynak: İçsel kaynak, kişisel tip için, doğuştan gelen veya kişisel gelişimin ilk aşamalarında gelişen psikolojik dürtüler ve motivasyonlar ihtiva eder. Doğal olarak, bu kişisel tip ile alakalı bilimsel analizlerin çoğu, sosyologlar tarafından değil de farklı akademik ekol ve alanlardan olan psikologlar tarafından yönetilmiştir.¹⁸ Kişilik gelişimi ve tasnifi mevzusundaki geniş teorik literatür, bu yazının kapsamı dışındadır. Freudçu yüceltici/*sublimative* tipe karşı tepkili/*reactive* tip ve Jungçu içe dönük/*introvert* ve dışa dönük/*extrovert* arasındaki ayırım en kalıcı psikolojik kişilik tasnifleridir. Pek çok sosyologdan, genel kişilik şekillenmesini ele alırken -yalnızca- birkaçı belirli bir sosyal tipi inceler. Norman Dixon'ın (1976) zorlayıcı anne/*compulsive mother* tarafından yetiştirilen yetersiz askeri lider/*incompetent military leader* analizi buna bir örnektir ki bu, orduları benzer felakete sürükleyen evrensel bir kişilik tipidir. Dixon, diğer Freudçu psikologlar gibi, ana hatları ile kişiliği, insanın içsel çatışmalarını çözme girişimlerinin bir neticesi olarak görür. Freudçulara göre birey, karakterini şekillendiren psikolojik ve mantıksal koruma mekanizması tarafından karakterize edilir. Mesele, kendini suçlamaya olan eğilim depresif bir karaktere yol açar.

2. Dışsal dinamikler: Sıklıkla, kişilik tipi gelişimi, grubun işlevsel yapısı, gruptaki işbölümü veya grubun etiketleme mekanizması gibi dış dinamikler tarafından harekete geçirilir. Lider/*the leader*, beyin/*the brain*, şakacı/*the joke-teller* ve her şeyi bilen/*the know-it-all* tipleri, pek çok grubu karakterize eden kişilik tipleridir.¹⁹ Grubun sosyal ihtiyaçları ile kişilik tipinin ortaya çıkışı arasındaki sosyal dinamiklerin güzel bir örneği, Klapp'ın "aptal/*fool*" analizinde bulunabilir: "Aptallaştırma daimi bir sosyal süreçtir, her grubun bir aptala ihtiyacı olduğunu söylemek doğrudur" (Klapp 1949, 157). Kişilik tipinin ortaya çıkışı göz önünde bulundurulduğunda aynı işlevsel bakış açısı, Hoerr tarafından soytarı'nın/*clown*

18 Kişilik teorisi perspektiflerinin bazıları şunlardır: Davranış teorisi (Cattel); Psikodinamik ve psikoanaliz teorileri (Freud, Fromm, Horney, Laing, Adler, Sullivan, Perls); Davranış teorisi (Skinner); Sosyal öğrenme teorisi (Boundary); Durumsal yaklaşım (Mitchel); Etkileşim ve varoluşçuluk teorileri...

19 Bkz. Whyte'in "Street corner society" adlı çalışması (Whyte 1943).

işlevi (Hoerr 1945) analizinde ortaya konulur. Bu açıdan bakıldığında kişilik tipi çalışmaları, psikologlardan çok sosyologların sahası içinde kalmaktadır.

3. Zeitgeist: Zeitgeist, belirli bir nesil veya dönemin kültürel iklimi, aynı zamanda kişilik tipinin ortaya çıkış kaynağı olabilir. Teknolojik manada üretim ve iletişim, yaşam standardı, ekoloji; tüm bunlar, etkilenen ve kendini bu faktörlere adapte eden tipik kişiliği yaratabilir veya daha da yoğunlaştırabilir. Simmel'in 1964'teki kentsel ekolojinin ve mali ekonominin bir ürünü olarak gördüğü metropollü tipi/*the metropolitan type* analizi, Anderson'un 1923'teki *the hobo* analizi, Zorbaugh'un 1968'deki "mobilyalı odalarda yaşayan/*the dweller in furnished rooms*" (bir kentli tipi) analizi hepsi özel bir kişilik tipini kendi ekolojik ve kültürel muhitleri üzerinden anlama girişimleridir.²⁰ Bugünün aşırı hırslı işkoluğu/*workaholic*, belki, sanayi sonrası dönemin ürettiği yeni bir kişilik tipi olarak düşünülebilir (Kanter 1977; Schaef 1988). Yeni bir siyasi atmosfer veya toplumsal tabakalaşmadaki ister devrimsel ister gelişimsel olsun kaymalar da kişilik tipleri üretebilir. Sonradan görme/*the nouveau riche*, asi/*the rebel* (Camus 1954), mürtet/*the convert* (Snow and Machaleck 1983) ve şehit/*the martyr* (Weiner and Weiner 1990) buna yalnızca birkaç örnektir.

Psikolojik tip ile mesleki tip arasında keskin sınır çizgilerinin olmadığını göz önünde bulundurmak gerekir. Karizmatik lider tipi, mesela birinin, toplumun lideri ortaya çıkardığına mı veya liderin toplumu yarattığına mı inandığına göre her iki kategoriye de girebilir. Benzer bir şekilde, müsrif milyoner tipi/*the spendthrift-millionaire*, dalgın profesör tipi/*the absent-minded professor*, aptal tipi/*the fool* ve bitirim tipi/*the hustler*, kişinin psikoloji ve davranış arasındaki ilişkiyi nasıl gördüğüne bağlı olarak rollerine veya psikolojik özelliklerine göre kategorize edilebilir.

Kişilik tipinin profili evrenseldir, ayrı yerlerde, farklı kültürlerde ve bazen de farklı devirlerde benzer davranış biçimleri sergilenebilir. Maskara/*the jester*, ahlaki lider/*the moral leader*, sakar/*the clumsy guy*, dürüst/*square*, hanım evladı/*sissy*, fanatik, ukala/*the smart alec*, cimri/*the miser*, narsist, histerik ve ahlaksız/

20 Büyük bir kısmı Robert E. Park'ın 1966'da şehre gelişinden sonra Chicago'da yürütülen çalışma şehir hayatının ve şehrin ekolojik şartlarından kaynaklanan karakterler üzerine yoğunlaştı. Bkz. Wirth (1968), Zorbaugh (1968) ve Thrasher (1928). Zorbaugh, mesela, şöyle yazar: "pansiyon bölgesi, şehirdeki diğer bölgeler gibi nüfusunu, seçme ve karakterize etme eğilimindedir. Nüfusunu seçerken, mizaçtan kaynaklanan davranışlardan çok, yaş ve ekonomik statüye göre hareket eder. (Zorbaugh 1968, 99).

wicked tiplerinin hepsi kişilik tipleri olarak sınıflandırılabilir. Aslında, çeşitli kişilik tipleri nesir, drama, komedi ve skeçlerde tasvir edilmiştir. Albert Camus'un *yabancı*'sının veya Molier'in *cimri*'sinin (Harpagon) kişilik tipleri bakımından evrenselliği, farklı kültürlerde ve devirlerde sürekli bir popülerlik kazanması gerçeği tarafından onaylanmıştır. Biz hala Harpagon'un davranışlarına ve konuşmalarına gülüyoruz çünkü o, bize kendi kültürümüzdeki benzer cimrileri hatırlatıyor.

Yukarıda belirtildiği gibi insanları farklı kişilik tiplerine tasnif etmek, yalnızca bilim adamlarının bir meşguliyeti değil aynı zamanda sosyal psikoloji çalışmalarının gösterdiği gibi genel halk arasında da oldukça yaygın bir meşgaledir. Tipik fenomenlere göre dünyayı gayri ihtiyari "tasnif" etme işlemi, onu anlama ve yeni tanışılan hakkında hızlı, tutarlı ve etraflıca bir izlenim geliştirme doğal içgüdümüzden ve pratik ihtiyacımızdan kaynaklanır. İnsanlar, bir diğ erinin kişiliğini tamamlamak için iki tür işlem kullanırlar: İlki, benzer davranış kümeleri oluşturarak (Hamilton ve diğ erleri, 1980) ve ikincisi, davranışlar ve kişisel özellikler arasında gelişigüzel bağlantılar arayarak (Prentice, 1990; Park 1986). İnsanlar aslında, diğ erleri hakkındaki karmaşık izlenimlerini geliştirmede ve detaylandırmada kendilerine yol göstermesi için itiraz kabul etmeyen/*implicit* kişilik teorileri (Schneider, 1973) geliştirirler. Tartışmaya kapalı kişilik teorilerinin genel kalıpları, kültür içinde genişçe paylaşılır fakat bir birey, kendi tecrübelerine dayanarak, kendine mahsus bazı özellik çıkarımları da yapabilir (Smith and Z'arate, 1992).

Şuna dikkat etmeliyiz ki farklı kültürlerden olan insanlar, davranış için, farklı nedensel ilişkilendirmeler yapar ve farklı kültürler tarafından vurgulanan kişisel özellikler değişiklik gösterir (bkz. Miller, 1984). Bundan dolayıdır ki kişilik sınıflandırmalarının, sıklıkla, kültüre bağlı olarak çeşitlendiğini görürüz.

Bilim adamı, kişilik tiplerini analiz ederken bu kültürel önyargıları göz önünde bulundurmalıdır.

Kültürel/Alt kültürel Tip

Üçüncü sosyal tip, baskın davranışı, bireysel kültürünün veya alt kültürünün tipik bir örneği olandır.²¹ Aslında, tüm sosyal tipler kültürel; ancak, mes-

21 Linton, şöyle bir kayıt düşer, "kültürel etkiler ikiye ayrılabilir, genel olanlar ve özel olanlar. Genel etkiler şunlardır ki kültür, taşıyıcısı olan toplumun tüm üyelerinin geliştirmekte olan kişiliklerine uygulanır. Özel etkiler ise şunlardır ki toplum içindeki belirli ve sosyolojik olarak fark edilebilir gruplara veya kategorilere mensup bireylere uygulanır (Linton 1936, 470).

leki rol tipi, meslekle bütünleşme gerektirirken (ağırlıklı olarak resmi sosyalleşme ve profesyonel beklentiler üzerinden) kültürel tip, daha çok (gelenek, folklor, gayri resmi ve bilinçdışı sosyalleşme üzerinden) baskın kültür ve alt kültür ile bütünleşmeyi temsil eder. Biz, kültürel tipi, özelliklerini yansıttığı kültürün bir prototipi olarak görebiliriz.

Bu tip, buraya kadar takdim edilen üç sosyal tipten antropolojik olarak en ilginç olanıdır çünkü kültürel tipin dünyasına küçük bir pencere açarak anlamlı kültürel fenomeni gözlemleyebiliriz. Züppe/*the dandy*, Amerikalı beyaz Anglo-Sakson Protestan/*the American Wasp*, hippisi/*the hippie*, taşralı İngiliz beyefendisi/*the English country gentleman*, Çingene/*the gypsy*, Sicilyalı mafya/*the Sicilian Mafioso*,²² Fransız çiftçi/*the French farmer* ve Arab şeyhi/*the Arab sheik* evrenimizi çok renkli ve çeşitli yapan pek çok kültürel tipe yalnızca birkaç misaldir.

Çağlar boyunca farklı kültürel tipler, roman ve oyun kahramanları olarak tasvir edildi.²³ Onların tipik özellikleri ve değerleri doğrudan veya dolaylı olarak kültürel dönemlerinin ve nesillerinin *zeitgeistine* ışık tuttu. Bizler, aslında, Çarlık Rusya'sı dokumasının temsili motiflerine, şüphesiz, o çağın çeşitli kültürel tiplerini nakşeden Fyodor Dostoyevsky, Leo Tolstoy ve diğer bazı büyük Rus romancıları sayesinde aşınayız. Aynı şey, keskin sosyolojik bakışlarının/*keen sociological eye* erdemi ile aslında etnografik dokümanlar üreten William Faulkner, Victor Hügo, Gabriel Garcia Marquez, Jerome K. Jerome, John Steinbeck ve diğer kurgu yazarları için de söylenebilir. Bu noktada antropoloji ve edebiyat kesişiyor gibi görünmektedir. Bu yazarlar, kahramanları üzerinden bilinçaltılarının yönlendirmesi ile kültürel tip kalıplarını incelemektedirler. Damon Runyon'un veya Romain Rolland'ın tabii sosyolojik sezgileri, mesela, zamanlarının kültürel tip karakterlerinin inceliklerini ve ayrıntılarını o kadar ustalıkla yakalamıştır ki onların dünyalarının otantik tasvirleri bütün sistemli etno-sosyolojik araştırmalara rakip gibi görünmektedir.

Kültürel tiplerin analizine katkı sağlayan diğer "gizli sosyologlar/*latent sociologists*" ise çoğunlukla film endüstrisinin kabiliyetli yönetmen ve oyuncularındır. Sinema ve televizyon -fantezi ve hayal dünyası-, farklı otantik kültürel

²² Danilo'nun *The Sicilian Mafioso* hakkındaki kitabı, bir alt kültürü, onun sosyal tipinin kültürünü tasvir ederek resmetmenin güzel bir örneğidir (Danilo 1968).

²³ İrlandalı/*Irish* karakteri güzel bir örnektir (Bolger 1976).

tiplerin belgelenmesini ve yorumlanmasını büyük oranda artırdı. Televizyon, tiyatro ve film dünyasında kullanılan “tip oyunculuğu/type casting” terimi, ete ve kemiğe bürünmüş canlı oyunculara veya onlardan canlandırmalarını istediklerine işaret eder ki herhangi bir sosyal tipin teorik özellikleridir. Medya, öyleyse, yalnızca popüler sitili sahnelemez aynı zamanda günün kültürel gerçekliğini de yansıtır. Senaristler, aktörler ve yönetmenler, çalışmaları ile kültürel portreler hazinesi sunar ve bol miktarda sosyolojik algı kaynağı sağlarlar. Eğitimsiz bir orta sınıf muhafazakârı *Archie Bunker* imajı; Yunan Zorbası/*Zorba the Greek*, tipik Yunan adalısı; *Working Women and Sex* ve *Lies and Videotapes* filmlerinin *yuppie* kahramanları, diğerleri ile birlikte medyanın, kültürel tiplerin sosyolojik olarak anlaşılmasına muazzam katkıları oluşturur. Aslında, bugünlerde birinin, ekranlarda boy gösteren yeni kültürel tiplere bakarak, kültürel değişim rüzgârlarını fark edebileceğini öne sürmek çok da zorlama olmazdı.

Tarihte, farklı kültürel tiplerin ortaya çıkışları ve müteakiben kayboluşları, anane ve törelerdeki kültürel eğilimlere delalet edebilir (Sumner 1906). Mesela *the yuppie*; genç, eğitilmiş, orta sınıf, entelektüel ve profesyonel şehirli, ultramodern toplumun yeni normatif sıçrama tahtasından yükselmiş çağdaş bir kültürel tiptir (Lyons 1989; Savells 1986). Kültürel tiplerin iyi örneklerini, kültürel değişimin bir indeksi olarak okuma fikri, Sa‘d al-Din (1982) tarafından, altı çağdaş Arap sosyal tipinin profilini tahlil ederken ve Arap dünyasının hâlihazırdaki yeni sosyal dinamiklerinin en ehemmiyetli yönlerini tasvir ederken teklif edilir.²⁴

Kültürel tiplerin ortaya çıkışı ve kayboluşu, evrimsel olarak algılanabilecek bu süreç, nedenleri düşünüldüğünde, işlevselci bir yaklaşıma çağrı olabilir. Linton’un teklif ettiği gibi her dönem, insanlarda yeni işlevsel özellikler üretir: “Üyelerinin kişiliklerinin yüzeysel de olsa statülerine adapte olmaları, toplumun işlevseli için hayati derecede gereklidir. Her toplum, belirli statüleri işgal eden bireylerde görülen bazı vasıfları onaylar ve ödüllendirir. Dahası, toplum, belirli statüleri doldurmaları muhtemel tüm bireylerde bu vasıfları geliştirmeyi dener. Diğer bir ifade ile her toplum, kabul ettiği muhtelif statülere tekabül eden bir dizi ideal kişiliğe sahiptir” (Linton 1936, 476). Klapp, “herhangi bir kuruluş veya

²⁴ Sa‘d al-Din’in çıkardığı sonuç şudur ki “bir şekilde, altı tipin hepsi de petrol fiyatlarının yükselişinin ürünüdür” (Sa‘d al-Din 1982, 65).

toplum için en önemli sosyal tipler, kahraman kültlerinde bulunabilir" şeklindeki ifadesinde aynı işlevsel yaklaşımı kabul etmektedir (Klapp 1958, 676).

Post-endüstriyel toplumdaki ani kültürel değişim ve büyükşehirlerdeki sitil, moda ve kimlik sembollerinin büyüyen rolü (Wirth, 1938) ilginç bir fenomeni doğurdu: Çalışan sınıflar ve orta sınıfta olduğu gibi öğrenciler arasında da ani ve çeşitli gençlik kültürü kalıplarının ortaya çıkışı (Cohen 1972). Hippiler, öğrenci militanlar, *yuppieler*, somurtkanlar/*grumps*, dinkler/*dinks*,²⁵ teddy boylar/*teddy boys*, modlar ve rakçılar/*mods and rockers*, cehennem melekleri/*Hell's Angels*, dazlaklar/*skinheads*, futbol holiganları/*soccer hooligans* vb. bu tarz tipleri kişileştirir. Bundan dolayı, gençlik kültürünün yeni şekillerinin tanımlanması, yeni kültürel tipleri tespit çabalarının en başında olmalıdır.²⁶ Yeni gençlik kültürlerinin ortaya çıkışı ile yeni kültürel tiplerin şekillenmesi arasındaki bu bağlantı, gençlik kültürü antropolojisini, kültürel tip araştırmaları ve analizleri için önemli bir saha haline getirdi.

Mitolojik Tip

Dördüncü sosyal tip kaynağı mit'tir. Yeni mitolojik tip, karakteri, yönetmen ve yazarların hayal güçleri tarafından yaratılan kurgu karakterleri taklit ederek veya milli kahramanları, ünlü askerleri, sporcuları veya eğlence sektörü yıldızlarını taklit ederek şekillenen insanları kapsar. Özenilen modeller, referans grupları olarak hizmet eder. Birkaç örnek vermek gerekirse, "Hollywood"lu göz kamaştıran kızlar/*Hollywood glamour girls*" (seks idolleri), Magic Johnson, Humphrey Bogart, Marilyn Monroe, Mae West, Madonna ve Michael Jackson.²⁷ Bu modeller, kolektif kalıplaştırma kanalları (kitaplar, dergiler, şovlar, televizyon ve filmler) üzerinden cazip hale gelirler. Davranışları, sürekli bir hayranlık kaynağı olan sanatçılar veya kendi kendini yaratan karizmatik kadın veya erkek tipleri tarafından kalıplaştırılan tipler, zamanla kolektif ruha nüfuz edebilir, bir nesnelleşme süreci geçirebilir ve zamanla gerçek, yaşayan sosyal tiplere dönüşebilirler.

Jack Weston, bu yüzyılın, gerçeklik ve kurgunun etkileşimiyle şekillenen mitolojik tipler olarak görülebilecek farklı ulusal Amerikan kahramanlarını şöyle listeler: Sınır kaşifi veya dağcı, öncü göçmenler, fakirlikten zenginliğe iş dünyası dehaları,

25 "Yetişkin, olgun profesyoneller" ve "çift gelirli ve çocuksuz" için kısaltmalar.

26 Bkz. Schwartz (1969).

27 Klapp, bu işlemi tanımlamak için Weber'in terminolojisini kullanır: "Kişisel karizma, tipleşme sürecinde rutin haline gelir" (Klapp 1958, 676). Popüler imajlar yaratma işlemi için bkz. Harris (1957).

zorlu özel dedektif, asker, çeteci, korkusuz gazete editörü, film yıldızı veya şovmen, yolunu arayan şair veya filozof, yitik kuşağın yaşamaktan bıkmış gurbetçisi, yanlış anlaşılın yahut kara kara düşünen ergen, popülist politikacı veya organizatör, birinci lig beysbol oyuncusu, profesyonel dövüşçü, fedakar hemşire (Weston 1985, 17).

Kitle iletişim araçları tarafından desteklenen ünlüler kültürü ve diğer baskın sosyal tipler, davranışlarını yıldızların imajı, sitali ve tavırlarına göre şekillendiren pek çok aktüel sosyal tip ürettiler. Yıldızlar, güçlü kültürel insan stilistleri ve kalıpcıları haline geldiler. Aslında, bugün, gerçek bir sosyal tip oluşumunda önemli bir katalizör olarak hizmet etme gücüne erişecek kadar büyüyen ünlülere özenme, varlıklı ve karmaşık endüstriyel makine tarafından manipüle edildi. Klapp'ın dediği gibi, “bugünün genç insanı, doğuştan ünlü özentisi” olarak tanımlanabilir. O, boyu, televizyonun yanında daha bacak kadarken, muhtemelen bakıcısı tarafından, yıldız tozu ile beslenip büyütülmüştür.

O, gözü televizyondayken eğer mümkünse kulağı radyoda olan bir kitle iletişim bağımlısı gibidir. O, haftanın yedi gecesini, evdeki, tiyatrodaki, stadyumdaki hatta park halinde bulunan arabasındaki izleyiciler grubunun bir üyesidir.” (Klapp 1964, 14). Dahası, mitolojik tip endüstrisi muazzam bir ticari potansiyele sahip olduğundan, tip taklidi, ticari faaliyetlerle de yayıldı. Klapp'e göre, “belirli bir sosyal tipe olan ihtiyaç fark edildiğinde (muhtemelen sembolik bir lider onu inşa etmiştir) insanlar, muhtemel talepler sırasında desteklemek veya taklitlerin ortaya çıkmasını temin etmek için ekonomik olarak organize olurlar. *Beatnik* tipi moda olduğunda, New York tiyatro acenteleri, partilerde istihdam etmek için, profesyonel *beatnik*leri hostes olarak işe aldılar” (Klapp 1964, 60).

Tipleştirme işlemi, rastgele davranışı kurumsallaştırmada ve sanatçıların hayalini sosyal gerçekliğe bağlamada büyük bir rol oynar. Sanatsal tahayyül, da-ima gündelik tecrübelerden topladığı bilgiler üzerinde oynayan beyin yönlendirici bir bilgi vakası olduğundan, bunun sonucu olarak ortaya çıkan sosyal tipler, yalnızca alelade hayal meyveleri değil aynı zamanda, uzun vadede, sanatçının yaşadığı ve etkilendiği *zeitgeist*in yansımalarıdır.²⁸

Ünlüler, elbette, “durup dururken” ortaya çıkmazlar, ancak kültürlerinin verimli toprağında filizlenirler. Bunun meydana gelme süreci Smith tarafından

28 Edebiyat ve kültür arasındaki karmaşık etkileşim için bkz. Templeton ve Groce (1990) ve Machoul (1988).

güzel bir şekilde tanımlanır: "Ünlü kişi, daima bir dereceye kadar seyircinin talep ettiği modeldir. Bunun veya şunun ünlüsü, şahsi başarılarına seyircinin otomatik tepkisi olarak açıklanamaz; ünlüler kendi kendilerini yaratmazlar. Seyirciler, mevcut ünlü modellerinden bir seçim yapar ve bu tercih onun kimliğini belirler. Karşılık olarak bu modeller de, sitilleri mükemmelleştiren ve şahsi değerleri açıklığa kavuşturan zevk mümessillerine dönüşürler" (Smith 1974, 739).

Amerikalı kovboy/*cowboy* buna bir örnektir. Onun mitolojik imajı, Amerikan Devrimi'nin idealleri tarafından üretildi (Weston 1985) ve western kitap ve filmlerinin muazzam tüketimi, bu kurgu imajları referans gruplarına dönüştürdü. İnsanlar kurgu kahramanların yaptığı gibi davrandı ve zamanla gerçek kovboylara dönüştüler. Kitlesele medyadaki mitolojik birkaç kovboy siması ile gerçekte olduğu gibi tarihi kovboyun ilişkisini çalışan Weston, şöyle yazar: "Her şeye rağmen, kovboylara ilgi gösterdik ve onlar gibi olmak istedik çünkü onlar bize cazip geliyor. Aksi takdirde onlar, sahip olduğumuz belki de en ehemmiyetli tarihi-mitolojik kahraman türü olmazdı. Onları gerçekleştirmeye yardım ettik ve farklı derecelerde de onlara dönüştük." (Weston 1985, 17).

Benzer bir şekilde, Siyonist devrimin kahramanı ve oğlu olan İsraili Sabra'nın davranışları (Elon 1971) Siyonizm'in ve devrim zamanlarının (savaş, yerleşme vb.) sembolik rüyasıdır. *Sabra* imajını üreten, Siyonist öncülerin bu *yeni Yahudi* için bir model yaratma gayretleri idi (Elon 1971; Schoenburn 1973). Kendini, Bağımsızlık Savaşı içinde bulan pek çok Sabra'nın örnek teşkil eden davranışlarının, sıra dışı hatıra kitaplarında (Sivan 1991) tasvir edilmesi, karşılığında, Sabra'nın öz saygısını yükseltti ve zamanla onun bir sosyal tip inşa etmesini sağladı. Diğer mitolojik tiplerin şekillenmesinde olduğu gibi bu, bir kendini yaratma kehaneti idi.

Sosyal Tip Analizi için Birkaç Pratik İpucu

Sosyal tip analizindeki başlıca zorluk, belirli geçerli deneysel bir metodun mevcut olmamasıdır. Tutarlı bir çözüm önerisi teklif etmiyorum fakat yalnızca sosyal tip analizine doğru giden beş basit adım tavsiye ediyorum. Bu beş adım, sosyal tip metodolojisinin karmaşıklığı ve karşılığı için bazı ipuçları sağlayabilir.

1. Sosyal tipi tanımlamak: Araştırmacı, sosyal tip kategorizasyonunun

aldatıcı olmadığından ve grup veya kategorinin gerçekten var olduğundan emin olmalıdır. Araştırmacı, “tüm Çinliler birbirine benzer” safsatısını aklında bulundurarak, yüzeysel önyargılardan kaynaklanan öznel yargılarca yanlış yönlendirilmemelidir. Yabancı toplumlardaki sosyal tipleri tanımlarken yanlış genellemelere karşı uyararak da hayatidir. Linton’a göre “sorgulayıcı bir araştırmacının yabancı bir toplumun üyeleri hakkındaki ilk izlenimleri, kişilik gibi duran belirli statülerdir (Linton 1936, 484).

Gerçek sosyal tipleri ortaya çıkarmanın iyi bir yolu, halkın veya medyanın doğal içgüdülerini kullanmaktır, belirli gruplara takılan özel lakapları araştırmak gibi. Mesela, inek/*nerd* gibi yeni bir terimin, bu tipin sosyal gerçeklik inşasındaki rolünü düşünün. Böyle terimler nasıl ortaya çıkıyor? Böyle terimler olmadığında, genellikle hiçbir sosyal tip, ‘sosyal’ varlığa kavuşamaz. Wirth (1926, 1968), Klapp (1956, 1958, 1962), Strong (1946), Taub (1984) ve Finestone (1957) bu talimatları kullandılar. Wirth’in Yahudi sosyal tipleri çalışması, bu metodun geçerliliğine en iyi örneklerden biridir; o, sosyal tipleri, halkın veya belirli bir grubun (bu durumda Yahudi halkının) belirli insanlara taktıkları lakaplar üzerinden tanımlar.

Bu, lakap araştırma metodu, Klapp’in varsayımının mantığını belirler “eğer bir rol önemli ise insanlar ona isim verir” (Klapp 1956, 337).²⁹ Dahası, Klapp şunu da ifade eder ki “Rolü karakterize etme girişiminde, bir nükte, belki de bir isim bulmak ve hedefi vurmak için bir tür gayret vardır veya insanlar, bariz bir şekilde rolü ilk kim oynadı ise (kurguda veya hayatta) onun adını kullanabilirler. Tip, etiketlendikten sonra resmi bir statü kazanabilir, hatta diğer bir tipin işgal ettiği bir statüyü daha anlaşılır hale getirebilir” (Klapp 1958, 676).

Cats ismi mesela, ellilerde, Amerikan halkı tarafından beyaz olmayan/*colored* genç uyuşturucu kullanıcıları için tahsis edilmişti ve o zamanda ortaya çıkmış gerçek bir sosyal tipi yansıtıyordu (Finestone 1957). Aynı şey, ellilerin tipleri olan *egghead*, *uncle bim* ve *teddy boys* veya altmışların *hippileri*, seksenlerin *yuppileri* ve doksanların *dinkleri* için de söylenebilir.

2. Bilgi bankası inşa etme: Sosyal tip analizi için kullanılan bilgi bankasının doğası, sosyal tipin kendi doğasına bağlıdır. Eğer araştırma, artık olmayan

29 O’nun “rol” terimi burada “sosyal tip” terimine gönderme yapmaktadır.

tarihi bir sosyal tip merkezli ise, *dandy* gibi, tarihi bilgi gerekecektir. Bu tarz bilgi gazetelerden, fotoğraf albümlerinden veya kişisel ve resmi yazışmalardan, günlüklerden ve kişisel koleksiyon izlenimlerinden elde edilebilir. İşte sosyoloğun, arkeoloğunkine benzer görevi, kültürel ipuçlarını kullanarak dağılmış parçaları bir araya getirmektir. Diğer yandan, modern çağın sosyal tipleri ile uğraşırken, televizyon filmlerini ve sinemayı tarama ve analiz etme de yararlı olabilir.

Çağdaş sosyal tipleri çalışmak iki temel bilgi toplama metodu gerektirir. İlk metot, "yansıtıcı katılım" olarak bilinen, katılımcının sosyolojik gözlem metodu ile sosyal tip grubunu veya kategorisini yansıtan bir mümessil ile yüz yüze ve derinlemesine yapılan mülakatları birleştirir. Mesela sosyolog, bir Amerikan savaş pilotu sosyal tipi inşa etmek için, tipik bir Amerikan savaş pilotu bölüğüne katılabilir, günlük rutinlerine dâhil olabilir ve tecrübeli pilotlarla görüşebilir. Bu metot, Anderson tarafından (Anderson 1923) *hobo* tipi çalışmasında ve Forsyth ve Bankston (1983) tarafından tüccar denizci/*the merchant seaman* tipi çalışmaları kullanıldı. Forsyth ve Bankston, tüccar denizcilerin hayatlarına dâhil oldular, yaşam tarzları hakkında daha detaylı ve genel sosyo-biyografik bilgi elde etmek için emekli ve halen çalışan denizcilerle derin mülakatlar yaptılar (Forsyth and Bankston 1983).³⁰

"Yaşam tarihi/*life story*" olarak bilinen ikinci metot, biraz daha karmaşıktır. Thomas ve Znaniecki (1927) tarafından, meşhur Polonyalı Köylü/*the Polish peasant* çalışmalarında, Sutherland'ın (1963) hırsız/*the thief* çalışmasında ve Shaw (1968) tarafından serseri/*the jack roller* çalışmasında kullanıldı. Burgess tarafından Shaw'ın kitabının sonunda tartışılan bu metot, mümessil ile yakın işbirliği kurularak grubu temsil eden bir örneğin otobiyografini oluşturmak üzerine kuruludur.³¹ Shaw'ın çalışmasında, tipik bir suçlunun tecrübeleri kabaca, geniş genç suçlu kitlelerininkine benzer kabul edilir. Burgess (1968) bu metodu kullanan bir sosyoloğun rolünü, günah çıkarıcı bir papazınkine benzetir. (Burgess 1968, 190). Mümessilin tecrübelerinin, Shaw'ın vakasında suçlular topluluğunun, türünün tecrübelerini yansıttığı varsayılır.

Hangi metot kullanılırsa kullanılsın, toplanılan bilgi, sosyal tipin düşünme

30 Yazarlardan biri, tüccar denizci olarak yedi yıl çalıştı.

31 Otobiyografiler bazen bir tasnif kaynağına dönüşebilir. Park, Yahudi göçmenlerin otobiyografilerini, yalnızca "aynı hikaye - marjinal adamın hikayesi"nin farklı versiyonlarını bulmak için kullandı (Park 1928, 892).

şekli ve davranışı hakkında olabildiğince fazla malumat ihtiva etmelidir. Sosyolog; yeme alışkanlıkları, estetik zevk ve konuşma tarzı gibi küçük kanıtlar toplayan ve kaydeden bir detektife benzetilebilir. Suçu tespit etmedeki gibi, küçük şeyler, ortaya çıkan sosyal tipin sosyo-tarihsel ‘hikâye’sini tamamlamak için büyük ipuçları olabilir.

Dili kullanım tarzı, bu tür bilgi kaynaklarının en iyisidir. Pek çok sosyal tip, sıklıkla, değerlerini sembolize eden, yalnızca grubun bildiği kelimelerden oluşan kendi argosunu geliştirir. Mesela kedi/*cat*, “uyuşturucularla olan tecrübenin safhalarıyla ilgili geniş, renkli ve detaylandırıcı bir anlam yelpazesine sahiptir. Buna ek olarak, en yaygın objeler için bile asla kelimenin geleneksel anlamını içermediği görülmektedir” (Finestone 1957, 4). Sutherland (1963) da sosyo-linguistik dil kullanımının önemini ortaya koyar. Onun, hırsız/*thief* argosu semantik analizi, hırsızın dünyasının ilkesel bileşenlerini ortaya çıkarmaktadır. Mesela, birini etkilemek için kullandığı kıyafet yahut kılık manasına gelen *front* kelimesi, onun, aldatmadaki hünerlerinin bir göstergesidir (Sutherland 1963, 237).

3. Semiyolojik analiz: Sosyal tip analizindeki bu üçüncü adım, toplanan bilginin işlenmesini içerir. Bu tür bir işlem sembolik bir deşifre gerektirdiğinden, Barthes’in (Barthes 1967, 1977) maddi nesnelere (kıyafet, ayakkabı ve mücevher gibi) ve kültürün parçalarında (müzik, sanat ve dil gibi) vücut bulmuş kültürel kodları, semboller ve işaretlerden elde edilen bir çağrışımlar ölçeği oluşturarak deşifre eden semiyoloji metodunu tavsiye ediyorum. Mesela, *hippinin* uzun saçı, o zamanlarda feminenliği ifade etmekte ve karşılığında bir *unisex* mesajı vermektedir. Birisi, bu tipik işareti deşifre ederek hippie/hippie kültürünün ilkesel unsurlarına ulaşabilir. Aynı sembol geniş bir çağrışım yelpazesine de yol açabilir. Mesela uzun saç, aynı zamanda halkın nazarında gayri medeni bir davranış göstergesi olabilir, bunun bir sonucu olarak yeni, moda uygun ve otorite karşıtı değerler, tam da hippilerin oluşturmak istedikleri bir izlenim ifade edebilir. Birisi, sosyal tipin semiyolojisindeki farklı semantik düzeyler arasındaki çapraz referanslarla, sosyal tipin karakterini oluşturan özelliklerin göze çarpan ve belirgin bir resmini elde edebilir.

4. Bir prototip (model) inşa etmek: Sosyal tip analizindeki dördüncü adım, sosyal tip kalıplarını şekillendiren özelliklere uygun isimler vermeyi

veya Weber'in ifadesi ile, Simith'in (1974, 727) de alıntılacağı gibi "Sinnzusam menhang"a ulaşmayı ihtiva eder. İşte, sosyoloğun vazifesi, bir prototip tasarlamak için sosyal tipi karakterize eden hususi kültürel bileşenleri (sitil, idealler, etkileşim kalıpları) formüle etmektir.

Böyle bir tipik özellikler listesi veya "karakteristik belirleyiciler" Sway (1981)³² tarafından, Çingene/*the gypsy* tipini oluşturan on bir temel özelliğin dökümünde teklif edildi: "menşedeki tuhafılık", "yerin sahibi yok", "potansiyel avare" vb. (Sway 1981, 42). Benzer bir işlem *the dandy* çalışmasında Smith (1974) tarafından uygulandı. Tipi tanımlayan her bir özelliğe, çeşitli bileşenlerini özetleyebilmek için hatırlatıcı bir isim takmak son derece önemlidir. Sway'in 1981'deki *the gypsy* tipinin özellikleri sunumu, sosyal tipi oluşturan unsurlara hatırlatıcı isimler iliştiirmenin güzel bir örneğidir.

5. Sosyo-tarihsel analiz: Sosyal tip analizinde beşinci adım, sosyal tipin kültürel kökleri ile ilgili geniş kapsamlı bir anlayış geliştirmektir. Buna, iyi bir model olan Smith'in *the dandy* analizindeki gibi her bir özellik için sosyo-tarihsel bir araştırma yapılarak ulaşılabilir. Smith, "onların, ortaya çıkacak genel sitil vurguları altındaki koşulları tanımlamada bize nasıl olanak sağladığını göstermek için, yapısal dekrystalize ve parçalama konsepti"ni geliştirmeyi hedefler (Smith 1974, 727). Bu genel metot, *the mods and rockers* araştırmasında Cohen (1972) tarafından da kullanıldı. O, önce, *the mods and rokers*'in tipik özelliklerini tanımladı ve sonra davranışsal sorularla uğraştı: *The mods and rokers* sitili nasıl ortaya çıktı? Neden, az ya da çok bu gruplarla birlikte tanımlanan gençler bu şekilde davrandı? (Cohen 1972, 24). Judd'un 1985'teki, ortaya çıkış değerlerinin izlerini takip ettiği sosyo-tarihsel hippie/*hippie* analizi, bu metodun uygulamasına bir diğer örnektir.

Sosyal tipin özelliklerinin sosyo-tarihsel kökleri, sosyal tipin sosyalleşme sürecinin açıklığa kavuşturulması ile takip edilebilir. Bunu anlamak için, tipin sosyalleşmesinin araçlarının ve aracılarının doğasını anlamak oldukça yararlıdır. Simit'in 19. yüzyıl İngiltere'sindeki Eton ve Oxford okullarındaki sosyal mekanizmayı anlaması, onun, İngiliz kültüründeki *the dandy*'nin ortaya çıkış kaynaklarına ışık tutmasında yardımcı oldu (Smith 1974).

32 Bu özellikler, Sway tarafından Simmel'in "stranger" tipine ilave edilir. Ayrıca, *stranger*'in özelliklerini iki farklı kategorize etme girişimi için bkz. Kerckoff ve McCormick (1955) ve Wright (1966).

Yazarın Özeti

En başta ifade ettiğim gibi sosyal tip konsepti, hem ampirik hem de teorik çalışmalarda sosyologlar ve antropologlar tarafından şaşırtıcı bir biçimde artarak ihmal edilmiştir. Alıntı yaptığımız referansların yayın tarihleri, bu talihsiz gerçeğe yeterli kanıt teşkil etmektedir.

Benim iddiam şudur ki sosyal tipler, hala, belki de her zamankinden daha çok, birey ile kültür arasındaki önemli bir bağlantıdır. Bu nedenle, yalnızca birey ve toplum arasında köprü olarak hizmet etmeyen aynı zamanda sosyolojik bilgi, metot ve geniş ölçüde sezgisel halk anlayışı bağlantısı olan sosyal tip araştırmalarında ve analizlerinde, hızlı bir artış öngörüyor ve ümit ediyorum. Sosyal tip analizi; sanat, gazetecilik, edebiyat ve dilbiliminin sezgisel analizinin sunduğu avantajlardan yararlanarak bütünleştirici sosyolojinin gelişmesini başlatıp teşvik edebilir.

Sosyal tipler, aslında kültürlerini özetledikleri için grupları, insan kategorilerini, ulusları ve *zeitgeist*i tipleştirmede ve karşılaştırmada örnek vaka çalışmaları olarak hizmet edebilirler.

Sosyal tipler, toplum tarafından üretilmelerinden dolayı aynı zamanda sosyal değişim analizinin bir aracı olarak da işe yarayabilirler. *The dandy* vakası, sosyal tipin kültürel değişim sinyali olduğuna güzel bir örnektir çünkü *dandy*'ler, aslında, sosyal elitin en yüksek kademelerine girmeye hak kazanan sosyal tırmanıcıları (Smith 1974). Onların hikâyesi, Avrupa aristokrasisindeki bir uyanışın ve yeni bir kapitalist dünyanın ortaya çıkışını yansıtır.³³

Yaşadığımız şu günler, belki de özellikle zahmet etmeye degecek yeni sosyal tipleri 'ortaya çıkarmakta'dır. Teknolojik gelişmelerin, kültürleri eritip homojen ve küresel bir köye dönüştürdüğü, hızlı ve dramatik değişimler çağında yaşıyoruz. Ultramodern toplumlardaki kültürel değişimler, yeni biyolojik nesilleri yeni kültürel nesillere dönüştürdü. Bozulma/*decay* kavramı; özel hevesler, moda, tutkular veya çağımızın hızlı kültürel değişimlerini sembolize eden sitil ile

33 Finestone, "cat" tipini tartışırken benzer bir tavır takınır ve şu neticeye varır "the cat sosyal tipi, sosyal değişimin bir ürünüdür. Teferruatlı bir şekilde tasvir ettiğimiz bu sosyal intibak türü, daha geniş toplumsal düzenin değerlerine ilişkin çok ciddi bir farkındalık olduğunu gösterir... Tıpkı, yeni gelen çeşitli beyaz etnik grupların, toplumun sosyal statü ölçeğinde yükselme eğiliminde olmalarından dolayı, "hoodlum" ve "gangster" tiplerinin kaybolmaya yüz tutması gibi, şu halde, benzer fırsatlar renkli nüfus arasında daha yaygın hale geldikçe the cat tipinin kaybolmaya meyilli olduğu kesin bir şekilde öngörülebilir (Finestone 1957, 13).

etkileşimine nispetle ölçülen çağımıza uygulandığında, *kulturgeist*'in anlaşılmasını oldukça zorlaştırır. Yeni sosyal tipleri tanımlamak ve tipik özelliklerini analiz etmek, bir zaman diliminin kültürel eğilimleri/*trend* için iyi bir indeks olarak işe yarayabilirdi. Klapp, "değişen bir sosyal yapı, ortaya çıkan ve kaybolan tiplerle belirlenir" demektedir (Klapp 1958, 675).

Sosyal tip konsepti bilhassa sosyal yayılma teorisi/*social diffusion theory* bağlamında yararlı olabilir. Belirli bir sosyal tipi işaret eden davranış ve düşünce şeklinin kaynağını analiz ederek kültürel difüzyonu anlamada daha iyi bir bakış açısı elde edebiliriz. Ralph Linton (1937) "Yüzde Yüz Amerikalı/*The One Hundred Percent American*" adlı klasik makalesinde, belirgin bir şekilde *Amerikan* olarak düşündüğümüz pek çok kültürel davranışın aslında başka kültürlerden geldiğini ve sıklıkla da binlerce yıllık bir tarihe sahip olduğunu isabetli bir şekilde gözler önüne serer.

Dahası, geçmişte, baskın ulusların ana ihracatları teknoloji, sanat ve din idi. Şimdi, kitle iletişim çağında, bu uluslar, psikolojik davranışları dönüştüren rol modeller de ihraç etmekte. Bu nedenle, farklı toplumlarda benzer sosyal tiplerin bulunması, uluslar arasındaki kültürel yayılmanın araçlarına ve genişliğine destekleyici kanıt sağlamaktadır. Pek çok batılı kültürde bulunan *the yuppie* bunun bir misalidir. Varlığı, özgün Amerikan kültürünün yayılmasının bir göstergesidir.

Sosyal tip konsepti, mesleklerin sosyolojik analizi için de faydalı olabilir. Eski mesleki rol tiplerinin kaybolması veya yeni mesleki rol tiplerinin ortaya çıkması, yeni sosyal beklentilerin ve ödüllerin ve yeni profesyonel kalıp ve mekanizmaların bir göstergesi olabilir.

Sosyal tipler üzerine kafa yormak, yalnızca değişimi göstermede değil aynı zamanda değişen ve kararsız sosyal yapının içindeki sabit noktaları belirlememizde de yardımcı olabilir.

Konsept, bu nedenle, bugünün toplumunun karakteristiğinin merkezini karar yetersizliği olarak görmekte birbirine benzeyen modern ve post modern teoriler için bir ayırım noktası/*counterpoint* olarak sunulabilir.

Sonuç olarak, sosyal tipleri inceleyerek, Cohen'in (1972) de belirttiği gibi kolektif davranışı analiz etmek için bilimsel bir araç oluşturabiliriz. Sosyal dev-

rimler, isyanlar, kargaşalar, politik gösteriler ve savaşların hepsi, içinden yeni sosyal tiplerin ortaya çıkabileceği yeni bir kültürel arka plan yaratır. Bu ortaya çıkan tipler, tartışmaya açık olsa da kültürel mutasyonlar olarak veya Park'ın ifadesiyle "kültürel melezler/*cultural hybrid*" olarak tanımlanabilir (Park 1928, 892).³⁴

Yukarıdakilerin ışığında, sosyal tip konsepti, inanıyorum ki sosyal tip araştırmaları ve analizlerinin ihtiva ettiği tüm zorluklara rağmen sosyologların daha fazla dikkatini çekmeyi hak etmektedir. Sosyal tip, bariz bir şekilde biz sosyologların, karmaşık araştırmalarımızı çok daha geniş okuyucu kitlelerine ulaştırmamızı sağlayan bir mekanizmadır ki bu, ihmal olduğu riskli bir görevdir. Oyleyse, bir sosyoloğun bakış açısıyla, sosyolojinin sosyal tip geleneğinin daha da geliştirilmesi ve gözden geçirilmesi yararlı görünmektedir.

34 Zorbaugh (1968) da aynı şekilde, kültürel evrimi biyolojik evrime yaklaştıran yapısal bir yaklaşım sergiler: "Sosyal tip, psikolojik olarak biyolojik tipe paraleldir. Hayvanlar leminde, var olma mücadelesi, varyasyon, seçim, ve adaptasyon -bilhassa izolasyon tarafından tercih edildiğinde- yeni bir biyolojik tipin artmasına sebep olur. Biyolojik tipten kastımız, kabaca, kalıtımsal olarak aktarılan yapısal ve işlevsel karakteristiklerin bir kombinasyonudur" (Zorbaugh 1968, 98).

Kaynakça

- Anderson, N. (1923). *The Hobo*. Chicago: University of Chicago Press.
- Arditi, G. (1987). "Role as a Cultural Concept." *Theory and Society* 16:565-591.
- Arditi, G. (1982). *Social Types: Towards a Theoretical Respecification*. unpublished M.A., thesis, Department of Sociology and Anthropology, University of Haifa, Israel.
- Barthes, R. (1967). *Elements of Semiology*. New York: Hill and Wang.
- Barthes, R. (1977). *Image, Music, Text*. New York: Hill and Wang.
- Bauman, Z. (1988). "Sociology and Postmodernity." *Sociological Review* 36: 790-813.
- Becker, S. H. (1976). "Art Worlds and Social Types." *American Behavioral Scientist* 19: 703-718.
- Bellah, N. R., Madsen, R., Slivan, M. W., Swidler A., and Tipton M. S. (1985). *Habits of the Heart - Individualism and Commitment in American Life*. Berkley: University of California Press.
- Bolger, S. G. (1976). *The Irish Character in American Fiction, 1830-1860*. New York: Arno Press.
- Booth, B. and Blair, M. 1989. *Thesaurus of Sociological Indexing Terms* 2nd ed. San Diego: Sociological Abstracts Inc.
- Bourdieu, (1984). *Homo Academicus*. Paris: Minuit.
- Burgess, W. E. (1968). "Discussion." Pp. 184-205 in Shaw, R. Clifford. *The Jack Roller*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Camus, A. (1954). *The Rebel*. New York: Knopf.
- Cohen, S. (1972). *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of Mods and Rockers*. London: Paladin Books.
- Collins, R. (1979). *The Credential Society - an Historical Sociology of Education and Stratification*. New York: Academic Press.
- Coser, A. L. (1974). *The Pleasure of Sociology*. New York: Signet.
- Danilo, D. (1968). *The Man Who Plays Alone*. London: MacGibbon and Kee.
- Dixon, N. (1976). *On the Psychology of Military Incompetence*. New York: Basic Books.
- Durkheim, E. (1964). *The Rules of Sociological Methods*. Translated by J. H Solovay and S. S. Hueller. New York: Free Press of Glencoe.
- Fairchild, H. (ed). (1964). *Dictionary of Sociology*. Paterson, New Jersey: Littlefield, Adams and Co.
- Finestone, H. (1957). "Cats, Kicks and Color." *Social Problems* 5: 3-13.
- Forsyth, C. J. and Bankston W. B. (1983). "Seaman as a Social Type: A Marginal Life-style." *Free Inquiry in Creative Sociology* 11: 8-12.

- Glick, C.E. (1955). "Social types in Race Relations." Pp. 194-200 in *Race Relations in World Perspective*, edited by A.W Lind. Oxford: University Press.
- Goode, W. J. (1957). "Community Within a Community: The Professions." *American Sociological Review* 22:194-200
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New-York: Doubleday.
- Goffman, E. (1961). *Encounters: Two Studies in the Sociology of Interaction*. New York: Bobbs-Merril.
- Hamilton D. A., Katz L. B. and Leirer V. (1980). "Organizational Processes in Impression Formation." in R. Hastie T. M. Ostrom, E. B. Ebbesen, R. S. Wyer, D. L. Hamilton, and D. E. Carlson (eds.), *Person Memory* (pp. 121-153). Hillsdale, NJ: Erlb aum.
- Harris, T. (1957). "The Building of Popular Images: Grace Kelly and Marilyn Monroe." *Studies in Public Communication* 1: 45-48.
- Hoerr, L. C. (1945). "The Clown's Function." *Journal of American Folklore* 58:25-34.
- Judd, (1985). "America's Hippies Revisited: Lessons in Compassion for a Conservative Decade." *Social Development Issues* 9: 88-99.
- Kanter, M. R. (1977). "Managers." in *Men and Women of the Corporation*, New-York, Basic Books, pp. 47-67.
- Katriel, T. (1987). *Talking Straight - Dugri Speech in Israeli Sabra Culture*. London: Cambridge University Press.
- Kerckhoff, A. C. and McCormic T. C. (1955). "Marginal Status and Marginal Personality." *Social Forces* 34: 48-55.
- Kinloch, G. C. (1972). "Social Types and Race Relations in the Colonial Setting: A Case Study of Rhodesia." *Phylon* 33: 276-289.
- Klapp, E. O. (1949). "The Fool as a Social Type." *American Journal of Sociology* 55: 157-162.
- Klapp, E. O. (1954). "The Clever Hero." *Journal of American Folklore* 67: 21-34.
- Klapp, E. O. (1956). "American Villain-Types." *American Sociological Review* 21:337-340.
- Klapp, E. O. (1958). "Social Types: Process and Structure." *American Sociological Review* 23: 674-678.
- Klapp, E. O. (1962). *Heroes Villains, and Fools*. Englewood Cliffs, N J: Prentice-Hall.
- Klapp, E. O. (1964). *Symbolic Leaders*. Chicago: Aldine Publishing Co.
- Klapp, E. O. (1991). *Inflation of Symbols: Loss of Values in American Culture*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Linton, R. (1936). *The Study of Man*. New York: Appleton-Century-Crofts Inc.
- Linton, R. (1936). "The One Hundred Percent American." *The American Mercury*, 40: 427-429.

- Lyons, (1989). "Yuppies: A contemporary American Key word." *Socialist Review* 19:11-122.
- MacHoul, A. (1988). "Sociology and Literature: The Voice of Fact and the Writing of Fiction." *Australian and New Zealand Journal of Sociology* 24: 208-225.
- Manheim, K. (1952). "The Problem of Generation." Pp. 276-320 in *Essays on the Sociology of Knowledge*. New York: Oxford University Press.
- Merton, R. M. (1967). *Social Theory and Social Structure*. New-York: The Free Press.
- Miller, J. G. (1984). "Culture and the Development of Everyday Social Explanation." *Journal of Personality and Social Psychology* 46: 961-978.
- Mitchel, G. D. (1979). *A New Dictionary of Sociology*. London and Henley: Routledge and Kegan Paul.
- Park, E. R. and Burgess E. W. (1921). "The Sociological Significance of the Stranger" in *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Park, E. R. (1928). "Human Migration and the Marginal Man." *American Journal of Sociology* 33: 881-893.
- Park, B. (1986). "A Method for Studying the Development of Impressions of Real People." *Journal of Personality and Social Psychology* 51: 907-917.
- Prentice, D. A. (1990). "Familiarity and Differences in Self and Other-Representations." *Journal of Personality and Social Psychology* 54: 203-218.
- Reading, H. F. (1977). *Dictionary of the Social Sciences*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Rex, J. (1977). "Scientific Laws and Ideal Types: The Sociological Methodology of Max Weber." *Canadian Journal of Sociology* 2: 151-166.
- Robertson, I. (1987). *Sociology*. (3d ed). New-York: Worth.
- Sa'd al-Din, I. (1982). "Arab Social Change: Six Profiles." *The Jerusalem Quarterly* 23:60-65.
- Savells J. (1986). "Who are the "Yuppies"? A Popular View." *International Journal of Comparative Sociology* 27: 234-241.
- Schaeff, A. W. (1988). *The Addictive Organization*. San Francisco: Harper and Row.
- Schoenburn, D. (1973). *The New Israelis*. New York: Atheneum.
- Schneider, D. J. (1973). "Implicit Personality Theory: A Review." *Psychological Bulletin* 79: 294-309.
- Schutz, A. (1967). *The Phenomenology of the Social World*. Northwestern University Press. (originally published in German, 1932).
- Schwartz, K. E. (1969). "The Hippie or What Makes Groovy Tick?" *Human Context* 1: 265-292.
- Shaw, R. Cl. (1968). *The Jack-Roller*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Silvermam, A. and Scheider L. (1985). "Social Types and Society: A Historical and Cross-Cultural

- Approach to the First Course in Sociology.” *ASA Teaching Newsletter* 10: 13-16.
- Simmel, G. (1950). “The Stranger.” Pp. 402-409 In *The Sociology of George Simmel*, Edited by Wolff H. Kurt. Glencoe: The Free Press.
- Simmel, G. (1964). “The Metropolis and Mental Life.” Pp. 409-427 In *The Sociology of George Simmel*, Wolff H. Kurt (ed.). New-York: The Free Press.
- Simmel, G. (1965). “The Poor.” *Social Problems* 13. Originally Published in Simmel, “Soziologie: Untersuchungen uber die Formen der Vergesellschaftung.
- Simmel G. (1971). “The Spendthrift.” in *George Simmel on Individuality and Social Forms*, Edited by Levine, N. Donald. Chicago: University of Chicago Press.
- Smith, S. T. (1974). “Aestheticism and Social Structure: Style and Social Network in the Dandy Life.” *American Sociological Review* 39: 725-743.
- Smith, E. R. and Z’arate, M. A. (1992). “Exemplar-Based Model of Social Judgment.” *Psychological Review* 99: 3-21.
- Snow, A. D. and Machaleck R. (1983). “The Convert as a Social Type.” In *Sociological Theory*, Collins Randall (ed.). San Franscisco: Jossey-Bass Publishers.
- Spencer, H. (1967). The Evolution of Society. In Carneiro Robert L., *Selection From Herbert Spencer’s Principles of Sociology*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Strong, M. S. (1943). “Social Types in a Minority Group: Formulation of a Method.” *American Journal of Sociology* XLVIII: 563-573.
- Strong, M. S. (1946). “Negro-White Relations as Reflected in Social Types.” *American Journal of Sociology* LII: 23-30.
- Sumner, W. G. (1906). *Folkways*. Boston: Ginn.
- Sway, B. M. (1981). “Simmel’s Concept of the Stranger and The Gypsies.” *The Social Science Journal* 18: 41-50.
- Sutherland, E. H. 1963. *The Professional Thief*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Taub, E. D. and Leger G. R. 1984. “Argot and the Creation of Social Types in a Young Gay Community.” *Human Relations* 37: 181-189.
- Templeton, A. and Stephen G. (1990). “Sociology and Literature: Theoretical Considerations.” *Sociological Inquiry* 60: 34-46.
- Thomas, W. I. and Znaniecki F. (1927). *The Polish Peasant in Europe and America*. New-York: Dover.
- Thomas, W. I. (1968). “The Problem of Personality in the Urban Environment.” Pp. 38-47 in *The Urban Community*, Edited by Ernest W. Burgess. Chicago: The University of Chicago Press.
- Thrasher, F. M. (1928). *The Gang: A Study of 1313 Gangs in Chicago*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Turner, H. R. (1978). "The Role and the Person." *American Journal of Sociology* 84: 1-23.
- Weber, M. (1949). *The Methodology of the Social Sciences*. New York: Free Press of Glencoe.
- Weber, M. (1958). "The Bureaucracy." Pp. 196-244 in *From Max Weber: Essays in Sociology*. Edited and translated by Gerth H.H and Mills C. Wright. New York: Oxford University Press.
- Weiner, E. and Weiner, A. (1990). *The Martyr's Conviction - A Sociological Analysis*. Atlanta: Scholars Press.
- Weston J. (1985). *The Real American Cowboy*. New York: Schocken Books.
- Whyte, W. F. (1943). *Street Corner Society -The Structure of an Italian Slum*. Chicago: University of Chicago Press.
- Whyte, H. W. Jr. (1957). *The Organization Man*. New York: Simon and Schuster.
- Wirth, L. (1926). *The Ghetto*. Chicago: the University of Chicago Press.
- Wirth, L. (1938). "Urbanism as a Way of Life." *American Journal of Sociology* 44: 8-20.
- Wirth, L. (1968). (Originally published in 1925) "Some Jewish Types of Personality" Pp. 106-115 in *The Urban Community*, Edited by Ernest W. Burgess, New York: Greenwood Press.
- Wright, R. H. (1966). "The Stranger In the Urban World." *Kansas Journal of Sociology* 2:74-80.
- Zorbaugh, W. H. (1968). (Originally published in 1925) "The Dweller in Furnished Rooms: An Urban Type." Pp.98-106 in *The Urban Community*, edited by Ernest W. Burgess, New York: Greenwood Press.